Eenvoudig Verhaal

Van de Proceduuren gepleeght, in de Waaterlandſe Doopsgeſinde Gemeentens tot

WORMER en JISP,

Over het doen ophouden van een haarer Leeraaren, in ſijn Predikdienſt, door een gepretendeert beſluyt genomen; op den 2. April 1698. van vier voornaame Leeraars,

NAMENTLYK:

Engel Arentſz. van Dorregeeſt,
Dr. Harmaanus Schijn,
Louweris Janſz. Louwen,
Harmen Reyntjes,

Ver oorſaakt door het zoo genaamde nieuw gevoelen der Geeſten, Engelen ende Duyvelen,

Met de diſputatien en voorvallen ſoo alſe in deſelve zyn geſchiet, na waarheyd verhaalt door de zelve Leeraar,

JACOB BANNINGH.

t'Amſterdam, By ANDRIES VAN DAMME,
Boekverkooper by de Beurs. 1698.

AANSPRAAK

Aan den

LEESER.

Waarde Leeſer,

IK deele Uw hier mede myn eenvoudig verhaal, van't geen dat aan myn perſoon ſelver is te beurt gevallen, waar in ik aan U E. kom vertoonen de Proceduren, die onſe weerreloſe Chriſtenen aan my hebben gepleeght, bekragtight ofte uytgevoert, door de vier Leeraaren der ſelver, in het Tytul-Blad gemeld, indien dat iemant oyt reeden hadde, om de onbillikheyt ten toon te ſtellen, wanneer als de onnoſelheid, van de wyſe onderdrukt word, en wel beſonder van ſulken die het minſt paſten, ſoo moet ik hier in myn doen, op het alder diepſte gereghtveerdigt worden, ten opſighte van de wyſen der Proceduuren, welkers onbillikheyt aan alle kanten uyt ſal ſteeken, ſoo gy dit alles met een onpartydigh oordeel door leeſt, ik en hadde nooyt gedaght, dat van deſe verhandelingen, van my ooit iets weerelt kundig ſoude worden, (hoe wel ik de ſaake, ſoo draa als de ſelve geſchiet waaren, voor my ter geheugenis hadde aan geteekend) ten waare dat ik om verſcheyde reeden, my daar toe endelik verplight vonde, ten eerſten om dat van deeſe verhandelingen, ſeer different geſproken wierde, en dat gerught al-om verſpreyde, hoe dat ik niet alleen, door de generaale ſtemmen, van de dienaren gedaan, op een wettelike wyſe, van myn dienſt was gedeporteert, maar dat ook ten tweeden ik genoegh van myn ſaaken en dwaalingen was overtuyght geworden, in de verhandelingh van de gedaghte mannen, dat ik niet hadde by te brengen, dat ſteek konde houden en ſoo was het maar een puur halſtarrigheyt van my, dat ik myn ſaak ſtand hielde, en daarom verdiende op deeſe manier getaxeert te worden, en diergelyke reeden meer, de welke ſtrekte om my overal te Callangieren, en haar in haar doen te reghtveerdigen, hier ſtond ik nu by na alleen, tot den hoofde toe in dit ongeval, my ſelve daar van met woorden te zuyveren, voor de Weerelt, en konde niet wel geſchiede, want die tegen my getuigde waaren te veel, en ſeyde het zeer aſſurant, ik die in het ongeval was, konde by veele geen ingreſſi krygen, de meenighvuldige navertellinge waaren ook ſo different, en verſcheyden dat ik my dikwils moſte verwonderen, hoe dat het ſoo konde koomen,

daarom ik resolveerden (niet sonder aan raaden van sommige vrienden) een gans verhaal van het gepasseerde voor de werelt te doen blyken, op dat ik my door desen eenmaal, en aan alle soude moogen verantwoorden, en een blyk van 't voornaamste gepasseerde, dat ter saake dient te geven, op dat ik soude mogen toe sien, dat ik niet te onreght gelastert worde, daar toe deel ik dan voor eerst aan U meede de Proceduuren, soo als onse gemeentens, eerst tegen myn hebben geprocedeert, uyt een suyver orgineel afschrift, ten tweeden dan noch de wysen van het gewesene Vonnis, door de Leeraaren met de disputatie bewysen, en contra bewysen, so als deselve zyn voorgevallen en myn aanmerkingen, op sommige saaken, hoe gelukkig of ongelukkig, ik myn gevoelen heb verdeedight, en ofte ik daar door verdient hebbe, op sulk een wyse getaxseert te zyn, als ik getaxseert ben, daar van heb ik liever, dat een ander het oordeel velt dan ik selver, op dat ik geen eygen roem, dat geen wys mans werk is, soude mooge wegh draagen, doch ondertusschen moet ik aan U E. Leeser, tot myn leedt wesen bekent maaken, dat alle deese verhaalen, uyt genoomen de stemmen der broeders, soo als sy over en weer over sijn verhandelt, alleen maar uyt een vaste onthoudinge van de memorie syn ter needer gestelt, want onder de verhandelingen wierde geen notelen gehouden, also ik daar de laatste maal nog pen nog int en sag, so dat niet alleen de woorden, maar ook niet de saken, hoe gewigtig dat sy syn, aangetekent, soo dat wanneer als iemant dit ontkent, en dat ik hier in liege, gelyk alser lichtelyk veelen onder ons sullen zyn, die sullen seggen, dat ik het uyt geen autentyke Kerk-boek myn seggen kan bevestigen, also daar ligtelik onder ons in genen deele een is; Ik wil ook om dat het memorie werk is, niet seeker getuygen, dat myn pen hier ofte daar in de nette bewoordinge, soo als sy over en weer sijn gesprooken, geen faal greep soude hebben, om dat het zelve niet wel anders kan zyn, daar en boven is ook wel geschiet, na de maal dat zy vier mannen, teegen my te velde quaamen, en malkanderen met reeden onder stutten, gelyk als men seid, *dat den eenen niet weet, dat weet den anderen*, den enen met sommige omstandigheden, die tot het wesen van de saak so seer niet en dede, de selve op die wys sogt te onderstutten, dat van ymant die het selve wil na schryven, als't geschiet is, so net niet kan geschiedē, om dat ymant syn memorie in het na schryven ofte na seggen, geen mondelyk opschryven is, maar de saken so veel als sy syn voorgevallen, en aan weerkanten bedisputeert, daar van durf ik seggen sonder roem, dat zy aan weerkanten in haren volle kraght staan, altoos ik ben daar in, soo ver als ik myn memorie, dat Godt my tot lof zyns naams gegeven heeft, magh toe vertrouwen, verseekert, dogh of te ymant die het gehoort heeft, ofte dese Leeraars zelver anders mogte oordeelen, en dat de bewysen en saken sodanig zyn geschikt en gestelt, dat ik meester van't S[illegible] ul ben en dat ik daar in trouweloosselik gehandelt heb, ik begeer niet anders dan dat zy op die manier sulks aantoonen als ik gedaan heb, want anders kan het selve geen ingresse by my hebben, maar dan moeten die sulks meede onderneemt weeten, dat het met haar meede per memorie is berustende geweest, en daar sy dan nu seggen, dat ik haar bewysen klyneer, en myne verheffen, hebbe ik, wanneer als sulks moghte volgens pretensie bewesen te zyn, dan wederom het zelve reght,

om

om op haar pretenſie weder pretenſie te maaken, doch ſoo yemant my, en meer andere neffens my, kan overtuygen, hy verdient dien Chriſtelyken Naam, dat hy het verdoolde te reght heeft gebraght, en ſoo iemant meene, dat ik hier met dit myn doen, de chriſtelyke zeeden-les te buyten ging, en myn tongh niet wel bewaarde, en dat het geenſins met myn Chriſtelyke weerloosheyt over een quam, ſulk werk als ik hier doe te practiſeeren, gelyk alſoo lichtelyk onder onſe Societeyt van ſulken oordeel wel ſullen zijn, wel togh die ſoo van gedaghten bent, beſchuldig my niet te zeer, ofte zie eens wie dat gy neffens my beſchuldigt, 't is dien grooten Amſterdamſen Leeraar, Harmen Reyntjes, die de ſelfde rol heeft geſpeelt, die ik doe, wanneer als hy in diergelyke ongeval was, meede van zyn dienſt gedeporteert is in zyne gemeente, en is myn werk ruw en onbeſchaaft, wel ik ſal lightelik als het de noodt vereiſcht op het voorbeelt van deſe Leeraar, daar een nader onderrigtinge by doen, dit ſegh ik niet dat ik die man ſijn werk in die tyd van hem gedaan, ſoude verachten, want dan veraghte ik ook het myne, maar om het myne te reghtveerdige door het zyne, om dat wy gelyk werk doende, ook gelyke loon verdiene, oordeelt dan alles in beſcheydenheyt. Vaar wel.

Den 25. van Bloeymaant, 1698.

Eenvou-

Eenvoudig Verhaal

Van de Proceduuren gepleeght, in de Waaterlandſe Doopsgeſinde Gemeentens tot

WORMER en JISP,

Over het doen ophouden van een haarer Leeraaren in zijn Predikdienſt, door een gepretendeert beſluyt genomen, op den 2. April 1698. van de vier gemelde Leeraaren.

WAnneer als dan de onluſten / (dooꝛ eenige ſterk dꝛyvende) ſoo groot wierden / datſe haar uyt de Pꝛedikatie onthielde / als ik ſoude Pꝛediken / ſo weꝛden de Dienaaren te rade / om tegen my te Pꝛocedeeren / dooꝛ het recht van haare Gemeente: want het waaren Mannen van aanſien / in de gemeente die haar met alle kraght / teegen my op maakten / eenige Mannen uyt onſe Bꝛoederen / de welke dooꝛ haar ſpꝛeeken groote hoop gaven / om meede tot Leeraaren haar te laaten gebꝛuyken / en al by tyd en wyle / haar daar toe lieten gebꝛuyken / Mannen die ſoo teegen my ingenomen waren / met partyſchap / dat myn Collega ſeide, dat wanneer als ſe wiſte, dat ik Leeraar ſoude blyven, haar niet meede tot het gebruyk van het Avondmaal ſoude willen begeeven. Ja mannen die opentlyk ſeide / dat ſoo lang als ik in dit gevoelen ſtonde / haar tot de pꝛedikdienſt niet wilde laaten gebꝛuyken / als een van de Leeraars die my gevonniſt heeft getuygde / en in deeſe geleegenthey t / ſoo begeven haar de dienaren op den 8 Decemb. 1697. in de ſaak dooꝛ de meerderheid ſtemmen / dat het recht van onſe gemeenten is te beplepten / een dag op de welke ik dooꝛ de laatſte maal van dat jaar op een Sondagh / buyten mocht leeren / ſoo net wiſtenſe dat te mikken op dat ſoo het ſchyjnt / sy de handen ruym ſoude hebben / om al van my te ſeggen wat zy wilde / 't was ook haar dooꝛ neemen niet om als ſchuldenaar / my dooꝛ haar vierſchaar te laaten verantwooꝛden / maar ſoude ſoo het ſchyjnt / dooꝛ het ſwaart van kerkelike heerſchappy ſonder by weeſen / het hooft van my af geſlagen hebben / ten waare dat ik van twee goede vꝛienden / uyt de dienaarsſchap / die noch ſoo het ſchyjnt / de

de ongerijmtheid van sulk doen sagen/des Saturdag tegẽ den middag gewaarschout wierde / dat dit haar vooz neemen was / dat liet ik die van Rhollendam weeten / dat ik haar niet en soude koomen te bedienen / en verboegde my doe in de Predicatie / sonder het weeten van de andere dienaren/ niet met een voozneemen om my te flatteeren vooz de gemeenten / ofte my daar dooz te behouden / maar upt oozsake dat ik wel wist / dat myn gevoelen van veele niet wel verstaan wierde / en onder haar seer haatelyk gemaakt wierde en dat het dan aan Partye hare dispositie stont / my met sulke lasteringe te beswaren als sy selver wilde / upt dien oozsaak / achte ik myn presentie noodig / hoe seer daar andere op smaalde / dat het teegen alle rechte aanliep. De Predikatie gedaan zynde/en de bzoeders vertoevende op't versoek/ van den Preediker / soo deede myn Collega de volgende aanspzaak / aan de selve in deese Fozm: „ Waarde Bzoeders de oozsaak van uw vertoeven „ is alsoo de buurt-reel van dit Jaar meest ten eynde geloopen is / en de tyd is „ om een nieuw te maaken/ofte wy de bziend Banningh daar wederom op sul„ len stellen of te niet / also ten opsichte van sijn bewustie gevoelen / eenige „ swaarigheeden werde gemaakt/ want den eenen / als hy pzedikt / gaater „ ongesticht van daan/de tweede komt 'er om wat nieuws te hooren / de derde „ blijft 'er van daan/ en daarom soude de Dienaars 't Advijs van de Bzoeders „ wel begeeren/hoe sy haar met de bziend Banningh sullen gedzaagen/alsoo de „ Dienaaren die last niet gaaren/ alleen op haar durven neemen / maar ver„ soecken daarom nu/dat yder Bzoeder sijn stem soude gelieven te geven / op „ dat sy daar na haar soude mogen gedzagen. Ik over soodanigen vergalden aanspzaack van myn onpartydige Collega / so hy voozgeest / niet wel te vzeden sijnde / nam de vzymoedigheyt na een weynig vertoevens / het myne „ in dese Fozma daar neffens te voegen/ met verlof waarde Bzoederen / de „ tegenwoozdigheyt van mijn Persoon/ en het openen van mijn mondt en moet „ gy niet gedencken/ dat soude geschieden om U van U oozdeel af te schzikken „ dat sy verre/ maar alleen om U tot een voozsichtigh oozdeel te recommande„ ren/ en alle valsche lasteringen van mijn Persoon te weeren / en daar toe „ soude ik oozdeelen/ dat het noodigh was / dat de Vzient Jan Lammertz. „ mijn gevoelen aan U alle eens voozdzoegh/ op dat gy soud moogen weeten / „ waar over dat gy oozdeelen moet/ alsoo ik van gedachte ben / dat 'er veele „ sijn die mijn gevoelen niet en verstaan/ en daarom dooz onkunde / licht een „ verkeert oozdeel soude vellen/want ik oozdeel het billick te zijn / dat wanneer „ als men oordeelen sal/ dat men dan weete waar over men oozdeelen moet / „ daar op antwoozde mijn Collega/ik en denck niet dat'er ymant van U ge„ voelen onkundigh sal zijn/ alsoo sy sulckx niet alleen dooz het gerugt / „ maar ook upt Uwe Predicatie wel hebben verstaan/ en dat hier vooz te bzaa„ gen, soude te veel tijts verepsschen; Ja seide daar op een Bzoeder / doen gy „ laast over den 139. Psalm spzack: hebt gy wel te kennen gege„ ven/ wat dat van U verstant is / want indien dat Godt over al tegenwooz„ dig is/ wat behoesde dan Chzisto ten Heemel op te varen tot sijn Vader / dan „ konde hy hier wel gebleven hebben/ en dan was het niet noodigh / dat hy op

voer

voer. Siet eens hoe dat dese beschuldinge klemt / en of deese getuyge wel soo krachtigh is / dan die / die eenmaal teegen onsen Heere ingewoxpen wierde / hy heeft geseyt, breek desen Tempel, maar hy was maar een / doch daar op antwoorde ik maar alleen / dat indien wy Godt alleen als Godt quamen aan te mercken / dat hy dan oock onverimpdelijck over al tegenwoordigh most sijn / gelijck het van veele daarom oock soo verstaan word / en dat men Christus sitten aan de Regterhand sijns Vaders in den Hemel / niet na een eygentlijke manier / maar na een verheerlijkte Staat most verstaan worden. Waar op het seggen van mijn Collega / uyt mijn Predicke en kunnen sy het niet hebben / alsoo ik mijn gevoelen daar ik nu in staa / noopt op Stoel heb geopenbaert aangaande het algemene gerugt daar van / behoorde hy wel te weten / dat soo een gewichtigh stuk als daar is / het verwerpen van een Leeraar niet behoorde daar op gebout te werden / alsoo dat hoore seggen veeltijts liegt en dat ik wel bevont ja meer als een maal bevonden hadde / hoe divers en verkeert dat'er van mijn gevoelen gesproken wierd / en hoe schandelijk dat het van die geene daar ik wel liede gesproocken hadde / verdraayt wierd / men roept Bamingh die stelt de reeden boven de Schrift / en verdraapt de Schrift / daar se van Duyvel en van Engel spreekt: Ja hy gelooft niet dat'er Engelen en Duyvels zijn / maar soo sy daar op boude / dat zy dan verkeerde gedachten van mijn hadden / en op een quaat fondament soude bouwen / alsoo ik de Schrift quam te geloven: Ja dat ik de Schrift tot mijn eenigste reegelmaat nam / om die door een gesonde redeneeringh wel te verstaan / wanneer als van Engel ofte Duyvel sprack / soo dat ons verschil niet en is met de Heylige Schrift / dat ik daar soude tegen aan gaan / wanneer als sy van Engel ofte Duyvel spreekt / maar wat sy daar door verstont / en soo hebben wy het verschil niet over de woorden / maar over het verklaren der H. Schrift / en daarom sagh ik wel garen / dat het aan haar alle eens moght voorgedragen worden / en dat sy geensints behoefde te dencken / dat ik mijn gevoelen soude verlaacken / ofte een ander draap geven / maar dat ik dat geen dat zy wel van mij quamen te spreecken / ook wel soude toestaan / maar alleen het quaade bestraffen / oordeelde dan de Gemeenten / dat ik niet wederom op de Beurt-Ceedel moght koomen / ik wilde het verdragen / als sy mij maar op een wettelijcke wyse soghte van mijn dienst soo te doen ophouden / wel seide daar op een Dienaar Dirck Arisz. Moolenaar / dat moet soo sijn / om dat men siet dat die van de Kerck ons daar in zyn voorgegaan in de saak van Doctor Becker / ik seide dat dit voorval niet te pas en quam / alsoo veele oordeelde / dat Becker niet door kracht van reeden en wettige proceduren was gedepoteert / maar met gewelt / dat indien sy mij dan oock met gewelt van Stoel wilde stooten / dat ick dan moste gijpen / een ander Dienaar Dirck Direksz. seide / dat ik van haar en mijn eenmaal aangenoomen gronden afweeck / waar op ik seide / dat ik niet en wist / dat mij oopt een besonder Artijcul van Engel of Duyvel was voorgehouden / en dat ik't is waar van haar en by mijn eertijts vastgestelde gronden af weeck / maar nogtans niet van de waarheyt af week / en konde dat van haar niet

ver-

verdzagen wozden / soo moste sy met my doen na haar wel gevallen / men seide my / alhoewel veele mijn gronden wel wisten / indien ik begeerde / dat mijn gronden aan yder Bzoeder moght bekent sijn / dat ik dan mijn gevoelen most in schzift stellen / op dat daar upt souden moogen geoozdeelt wozden / en ik daar op / dat ik sulks wel soude gedaan hebben / indien dat zy het op my versoght hadden / maar dat ik nu hier synde / daar sy van yder Bzoeder haar stem quamen te begeeren / sulks dooz de kozthept van de tijt niet konde doen / en dat zy daar om my moste gewaarschouwt hebben / als zy dit in hun sin hadde / maar dat niet gedaan zijnde / en sy met de pzocedueren wilde voortgaan / het dan immers de billikheit selver quam te verepssen ; dat sy reeden van mijn gevoelen gaven / en van de ongerymthept desselfs ; wiert het qualijk bevonden / dat ik als dan niet op de buert seedel behoef den gesteld te wozden : maar het was al te vergeefs / en merkt eens hoe noodich dat het soude geweest hebben / want ik onderstont het eens / ommer een pzoef ofte neemen / en vzaagde aan een Bzoeder / die sijn stein hadde overgeven / en die noch vezre van de geringste in verstant niet was / (hy was'er een / daar ik nopt met in gespzek ware geweest, / gelijk als'er sodanige veel waren / en die het al van hooren seggen hadde) of hy wel wist waar over dat hy nu gestemt hadde / maar de Man sloegh so verbaazlik mis / dat indien ik soo bestaan hadde / als hy meende dat ik deede / so was't seer slegt (want het was al weederom de reede boven de schzift / en de schzift verdzaeye / daar se van Engel ofte dupvel spzak / en by gevolg noch Engel ofte dupvel geloofde / soo dat hy meende dat ik teegen de schzift aan gingh / daar het de verstandigen bekent is / dat het maar is tegen haar gedagten / die sy meenen upt de schzift gesmeedt te hebben) evenwel hy bekende / dat hy daar gestemt hadde / dat ik most na syn oozdeel contienueeren / siet hoe nodig was het geweest / dat se my wel ondersogt hadden / op dat daar na niet soude mogen geseit wozden / dat ik onverhoozt / en mijn gevoelen niet wel verstaan / erhter gecondemneert was / gelijk als'er alwaren / die daarom wegh gingen / om dat sy eerst reeden van beschuldingh worde hebben. Maar wat sal ik seggen / het schijnt my soo toe / dat die geenen die te voren met my streden / om de dupvel in de werelt te houden / by haar selve so 't scheen overtuyght zijn geweest / dat haar werken quaadt waren / om dat se so openbaar in het licht niet wilde gesien wozden / en also de Bzoeders liever in die dupsteren kap / so't algemeen begrip van mijn gevoelen was / wilden gelaten hebben / als haar waardighept daar aan te waagen / want sy hebben wel voorgegeven / dat ik dooz mijn spzeeken / daar ik niet en epste / dan dat sy my de dwaaling so ik se hadde mogten aanwijsen / veelen op die tijt upt haar ryk heb getrokken / en die anders quamen te stemmen / als zy van gedachten waaren / dat se zoude gedaan hebben / indien dat het soo is / het moet zijn / dat die Bzoederen de ongerymthept van haar doen gesien hebben / en dat ik niet en schzoomde haar dat te pzysen / maar hoe ongelukkigh ofte gelukkigh dat se haare oogmerk hebbe berykt / dooz al haar poogen / dat laat ik aan een onpaztydigh oozdeel : Indien dat het hadde gegaan op een wettelikke wijse / soo als alle twist saaken ofte verschillen volgens de wijse van het recht, onser gemeenten moet be-

slecht worde/mocht het geschiede door de meederheit der stemmen van de Broeders / en dit heb ik bevonden te zijn / volgens het orgeneel geschrift / soo als het van de Dienaars is aan geteekent / van yder Broeder die voor en tegen gestemt heeft:

Jan Jacobsz. Mol stil sitte
Gerrit Avontuur hoore Preeke
* Dirk Banningh stil sitte
Marten Tromp stil sitte
Claas Olleferts wil hoore Preeke
Marten Dirksz. van blyve
Claas Schellevis stil sitte
Pieter Jansz. stil sitte
Louweres Jansz. van Preeke
Jacob Stoffelsz. van Preeke
Marten Symensz. van Preeke
Baart Jansz. Meent, voor de gemeente best van te rusten, maar wil hem draage.
Symon Pietersz. Kock stil sitte
Cooperslager hoore Preeke
Adam Cornelisz. hoore Preeke
Claas Claasz. Preeke
Willem Jansz. Preeke
Jan Dirksz. Preeke
Willem Adamsz. Preeke
Michiel Jacobsz. sal stil sitte en hoore Preeke
Pieter Mol, sal meede geen opstaakelingh maaken, soo hy niet Preekt, dogh wil hem ook wel hoore Preeke.
Garment Roch niet te dulden
Dirk de Gorter niet te dulden
Cornelis Pietersz. Koeckis van ruste
Cornelis Borsius niet Preeke, ook onbeqnaam tot Preeke
Cornelis Dirksz. niet Preeke
Jan Schellevis af met Preeke
Garment Symensz. af
Maarten Mol seit van te rusten
Pieter Cornelisz. niet Preeke in geenen deelen
Jacob Symensz. van af
Dirk Dirksz. van ruste
Dirk Arisz. van ruste
Cornelis Veeken ruste
Cornelis Gerritsz van niet te Preeke.

* Dese stem is door misverstandt voor stil sitte aangeteekent / alsoo hy my gaarn wilde hooren / maar stil sitte konde / als het anders moght verstaan worde / dogh om geen eygen baadt te soeken / sullen wy hem voor stil sitten laaten passeeren.

Mijn Collega. Jan Lambertsz. Kadt, seyde

Om de algemeene rust te bewaren soude het beter wesen meen ik te rusten / maar onder de meerderheid van stemmen sal ik mijn begeven / begeerense hem te houden / ik sal swygen / en geen opstaakelingh maaken / in desen blyvende.

Indien dat het selve nu volgens het recht van de Gemeenten soude gaan

gaan / soo oordeelde veele Broeders neffens my / dat het vonnis over my behoorde gestreeken te worden / na uyt wijsinge van des selfs stemmen / maar neen / daar wierde twee clausule gewrpen van partye / waar door het daar op niet konde voort gaan / de eerste was over de gedaghte stemmen selver / en dat op die geen die nuw sijn voor gekomen / onder de benaminge van Baart Jan Pieter Mol / en Jan Lambertsz. Kadt / en de eerste / en laaste wel besonder oordeelden partye / dat de selve voor haar waren / uyt dien hoofde / om dat haar sustenie ware / dat het wel best voor de rust van de gemeenten soude zijn / dat ik ruste / maar ik / en die het met my hielde / ja self die geen die onpartydigh waren / oordeelde ter contrarie / dat het notoor was / dat de rust van de gemeenten most afgelept worden uyt de meerderheyd van personen / en dat daarom haar oordeel wat rust / ofte onrust soude zijn / daar in niet te pas en quam / en dat sy geen meerder recht en hadde dan yder Broeder particulier daar hadde / en dat daarom yder stem most geoordeelt worden / voor soo veel als hy het selve voor hem selve quam te verstaan / nu die waren sodanig dat sy my wilde verdragen / als het de meerderheyt soo verstonde / doch ik heb soo menigmaal tegen haar geseit / datse over de stemmen niet behoefde te haarkloven / en te twiste / nademaal de menschen noch leesden / en dat sy maar hadde te vragen / hoe dat zy het selve verstonde / en dan was het uyt / en daar en dursdense niet aan / ofte ten minste en is niet gedaan / doch het lust my de stemme / soo alser veel neffens mijn geoordeelt hebben / datse behoorden opgenomen te werden / aan uw nader voor te stellen / en aan het onpartydig oordeel / met vergelijkinge van het andere so te laten / en die geen die uw sijn voorgekomen alles onder de uytdruk van stilsitte / voor stil sitters laten passeren / om dat sulks soo veel te seggen is / als dat zy haar in de zaak niet bemoeyen maar te vreden zijn souden / so als het door andere soude mogen gevonden worden / doch die geen die verkiesinge maaken / hebben haar door Preeke / ofte niet Preeke uytgedruckt.

Dese Broeders sagen geern, dat ik mogt in dienst blyven.

Broeders.

1 Gerrit Jansz. Avontuur
2 Marten Dirksz.
3 Claas Ollefertsz.
4 Louweris Jansz.
5 Jacob Stoffelsz.
6 Marten Symensz.
7 Baart Jansz. Jonker,
8 Arent Kooperslager,
9 Adam Cornelisz.
10 Claas Claasz.
11 Willem Jansz.

Deese Broeders waaren my tegen.

Broeders,

1 Garment Roos,
2 Dirk de Gorter,
3 Cornelis Pietersz. Kockis,
4 Cornelis Dirksz. Borsius,
5 Cornelis Dirksz. Roos,
6 Jan Cornelisz. Schellevis,
7 Garment Symensz.
8 Marten Jansz. Mol,
9 Pieter Cornelisz.
10 Jacob Symensz.

12 Jan Dirksz. Roos.

Dienaars.

13 Willem Adamsz.
14 Michiel Jacobsz.
15 Pieter Mol,

Leeraar.

16 Jan Lambertsz. Kadt, onder de meerderheyt van stemmen.

Dienaars.

11 Dirk Dirksz.
12 Dirk Arisz. Molenaar,
13 Cornelis Gerritsz. van endt,
14 Cornelis Frederiksz. Bakket,

Ik sal daar niet meerder van seggen / maar dooz vergelykingh van het ozgineel geschzift aan uw oozdeel laten / en tot de twede clausule over gaan / die dan hier in bestont: dat Partye / by die Bzoederen omgingen de welke daar niet pzeesent waaren geweest / gelyk alser soodaanige ozdinaar wel zyn) en daar van de stemmen op naamen / hoe dat zy 't verstonde / dit doen was by my en anderen verdacht / eerst / om dat het strydt teegen de ozder van de gemeenten / dat een absente Bzoeder / een stem soude hebben en ten tweeden dat zy als synde partye / die van haar versogten / en ten derde wierde dit vermoeden in ons vermeerdert / om dat ik van haar dikwils heb versogt / dat se ons die stemmen eens soude vertoonen / hoe het daar meede gelegen was / maar die en is nooyt aan ons gewozden / en so lang als ons sulks niet getoont wierde / konde het van my als ik gedacht / dat een leugen geest volgens haar verstandt van buyten op haar kon werken / niet geloost wozden / ook hielde ik my maar aan het regt / van onse gemeente en aan die pzesent waren geweest / en seide dat sy de selve mochten gewaarschout hebben / als sy sulks in't sin hadde / op dat het alhier met meerder ozdentelikheyt / en weetenschap hadde moogen toegaan / en dat wanneer als sy de absente stemmen begeerde te hebben / dat zy se dan publik moste op genomen hebben / vooz de ganschе Dienaarschap / ja ik heb haar wel gepzesenteert / dat hoe wel ik het niet gehouden was te doen / dat indien zy ander maal een generaale stemminge wilde beleggen / dat zy sulks konde doen / maar niet minder dan dit / en soo nam de twist al vast handt overhandt toe / men weerde my tegen de ozder van de Gemeenten van de Pzedick dienst / daar ik onder tusschen op de buyten plaatse gingh leeren / eenige Bzoeders die de ongerymtheden sagen / bleven daarom te eenemaal uyt gehooz / ja de haadt van sommigen Dienaars was soo groot / dat se het volk liever onbedient wilde laate gaan / uyt de vergader plaats dan my daar toe te versoeken / alhoewel ik daar pzesent was / je moet nu niet verwonderen / daar ik pzetendeere / het regt van de Gemeente te hebben / hoe dat het nochtans soo onozdentlik toe gingh / alsо ik myn recht niet met gewelt te mainteneeren socht / maar het geschiede uyt vzeedlieventhеyt / om dat wy wel sagen dat het niet en soude konnen geschiet hebben / dan met de grooste ongeruſthеyt / ja tot

schеn-

scheurens toe/ want seer sterk warense yverende/ onder alle dese strubbelingen. En om tot geen verwyderinge te vervallen / wierde door de Vienaars / en sommigen / ja ik mach wel veel Broeders seggen besloten dat se soude de saak aan vier voorname Leraaren van onse gesinden / verblyven / en soo die de saak uyt vonden / soude het gearesteert blyven / daar lagh het doen wederom overhoop / die van myn zyde / om de zaak ten eynden te brengen / en tot de vreede en eendzaght te geraaken / wilde het te eenemaal aan die mannen laten verblyven / maar sy uyt vrese / dat diemannen my verschoonen mochte / hoe wel datse geslaagen partye van myn gevoelen waren/ wilde dit echter nochtans niet waagen / sy lieden wilde de mannen wel hooren/ maar haar oordeel vry houden/ want die vlees tot synnen arm stelt / seide Marten Jansz. Mol / eens tegens my / die wort bedrogen/ ja hem docht dat hy wel verseekert was / dat die mannen my soude verwerpen/ maar nochtans wilde hy'er het niet aan verblyven/ andere wederom seiden/ sienwe niet hoe dat het met de Prekers gaadt / soekense malkanderen niet te verdragen / en daarom sy sullen over ons niet heersen/ 't worde haar verschepden maal aan gepresenteert/ dat zy het bestemde der Broeders niet souden inhouden/ maar proberen offe met dit volgende ontwerp te vreede waren! men kon tot geen besluit komē/ tot dat eyndelik sommige Broederen / doese sagen dat het soo al slaapende zoude door gaan / dat partye niet anders scheenen te begeren als het nu was / selfs hebben onderstaan om met een geschrift om te gaan; en te sien ofte de meerderhept van de Broeders om de vreede te bekoomen / niet tot dit geseyde ontwerp geneegen waren.

„ Welk geschrift aldus luyde ; de Broeders tot Woyrmer en Jisp / sy „ kennelik / dat daar eenige syn / die geen geneegenthept en hebben tot ge„ hoor te komen / soo lang daar sulk een oproer in de Gemeenten is/ en daar„ om van herte soude wenschen / dat die saak haastelik in der minne moghte „ by geleght worden/ op de gevoeggelykste manier/ en dat ook gaaren door „ oordeel van eenige wyse mannen / 't zy dan de zaak van Jacob Pietersz. „ Banningh, tot nadeel ofte tot voordeel komt uyt te vallen / te weete dat hy „ te eenemaal van syn dienst werde gedeporteert ofte te volle werde aangeno„ men / want soo langh de zaak dus oproerigh staadt / staadt de selve „ maar tot verwyderingen / soo is dan 't versoek van de vrinden / die tot de „ vreede geneegen zyn / want jaaght de vreede na / sonder welke niemant de „ Heere zien zal / seit den Apostel Paulus/ die hier dan meede is toe genegen. „ Gelieft haar naam dan hier onder aan te teekenen / want het wort alles „ gedaan op hoop van de Gemeene rust.

Nu waarender wel negen-en-sestigh die al teekende / tegen achtien die niet en teekende / en dese aen biedinge niet aan en naamen / en daar onder myn Cordaate en onpartydige Collega / Jan Lambertsz. Kadt, hoe geneegen dat hy ook anders was door eygen handt schrift te betuygen / om hem onder de meerderhept van stemmen te begeven.

Als het my te vooren quam / en gevraght wierde/ gelyk voor dese wel

meer aan my gevraagt was/ofte ik op het oordeel van de mannen wel aan wilde/heb altijt tot antwoort gegeve/ dat ik geensins tegen het gemeen aan en wilde/dat ik altijt geneegen was/ my tot die middelen/ die tot ruſt van de Gemeente wierde aangeleid/ te begeven/ ſoo verre als ik de ſelve met een goedt gemoedt behoudens de waarheyt konde achter volgen/ dat daarom ſy Gemeenten van de welke dat ik af hingh/ geneegen zijnde/ ſulke mannen tot haar Competente rechters te neemen/ ik dan wel moſt/ en ook wel wilde/ my daar na voegen/ als de Proceduuren maar wettelik gingen/ konde die mannen/ dan my onderrechte dat ik dwaalde/ ik ſoude myn gaarn laaten onderrechte/ ſooſe oordeelde/ dat myn gevoelen ſoo ſchaadelik was/ dat het by geen Leeraar moght geplaaſt zyn/ ik en ſouden niet verder koomen/ dan my de Gemeenten toe liedt/ en dat het al ten arghſten genoomen/ ik dan maar ontheſt ſoude worde/ van een moeyelicken arbeyt/ die my meerder de leeden moede/ dan de beurs volmaakte/ en dat ik dan myn gemoedt konde quyten/ wanneer alſe my van myn dienſt t'zy wettelik/ ofte onwettelik quamen afte ſetten.

Onder deſe oncenigheeden wierde dan eyndelik beſlooten/ dat vijf mannen ſoude koomen/ op den 2 April/ (want ſoo lang duurde de haſpelingh/ en noch waarenſe het over de wijſe hoe niet eens tot Piſp/ in het Predikhuys) te weeten/ Engel Arentſz. van Dorregeeſt, Dirk Symenſz. Moerejaan, Harmanus ſchijn. Harmen Reyntjes, Louweris Janſz. Louwen, alle Leeraars der Doopgeſinde Gemeentens. De tijt aanſtaande zijnde wierde/ de Broeders des s Avonts voor de geſtelde tijt gewaarſchouwt/ om des s Morgens te 8/a 9. uuren/ ter beraamden plaas te Compareeren/ dat geſchiede/ ſijn gekoomen twee van de gedachte Leeraars/ omtrent te 10. uuren/ te weeten/ Engel Arentſz. van Dorregeeſt, en Louweris Janſz. Louwen, die met een beſchept meede braght/ dat Dirk Symenſz, Moerejaan, niet en konde koomen/ door noodwendige ongelegentheeden.

De andere twee die van Amſterdam moſten koomen bleeven/ om dat windt en ſtroom haar niet favorabel was/ noch al vertoeven/ en op dat het de Broeders niet te verdrietigh ſoude vallen/ ſoo wierde/ door die vrienden met de Dienaars overleyt, ofte het niet beſt ſouden zijn, dat men de Broeders voor een tijt liet ſcheyde, en dat men de ſaak tuſſchen my, en de Dienaars eerſt ſocht af te handelen, en daar na het maar aan de Broeders openbaere, en dat het niet heel oorbaar was, de ſaak ſoo publik te bediſputeeren, en my daar op binnen in de Dienaars kamer geroepen hebbende/ ende gevraagt ſijnde/ wat my daar van dogh:/ gaf tot antwoort/ dat my de ſaak indeferent was/ als zy wilde de ſaak publik voor de Broeders verhandelen/ dat ik my daar na ſoude voegen/ doch ſoo ſy het contrarie beſt oordeelde/ dat ik diergelijk ſoude doen/ en om dat zy de zaake met haar twee niet geneegen ſcheenen te verhandelen/ en het dan om niet te verdrietigh voor de Broeders te zijn/ het niet onordentelik was de ſelve voor een tijt te ſcheyden/ welke Engel Arenſz. beveſtigde/ eenmaal tot uytgeeſt alſoo meede geſchiet et zijn/daarop wierde dan door Engel Arentſz. in deſe forma/ de volgende aanſpraak gedaan.

Waar

„ Waarde Broeders / 't is waar / wy zijn hier gekoomen / op het verſoek
„ van de Dienaaren / om de ſaak tuſſchen U L. en Jacob Pietersz. Banningh,
„ in queſti zijnde te ſleghten / ſoo veel moogelik is / maar alſoo wy daar
„ toe tegenwoordigh maar met ons tween zijn / en de vrient Moerejaan,
„ door ſeeker voorval aan zijn Vrouw / niet kon koomen / en noch andere
„ vrienden van Amſterdam verwaght worde / dat lichtelik noch al wat ſal
„ vertoeven / en alſoo wy van gedachten zijn / de ſaak met de Dienaaren /
„ en de vriendt Banningh, die de zelve ook wel beſonder aangaat / te verhan-
„ delen / en dan gedenke daar van / aan de Broederen rapport te doen / ſoo
„ ſal daar toe al vry wat tijt vertijnt worden / en op dat het de Broederen niet
„ te veel ſoude mooge verdrieten / door het langh wijligh waghten / ſoo wille
„ wy te kenne geven / dat een yder die geneegen is na huys te gaan / en on-
„ der tuſſchen ſijn werk te doen / ſulk magh doen / en dan te twee a drie
„ uuren weeder te koomen / alſoo wy gedenken / datter ſoo veel tijt wel ſal
„ toe bereyſt worden / eer de zaak voor de Broederen kan koomen / doch die
„ onder tuſſchen geneegen moght zijn te blyven / kan ook wel blyven / wy
„ geven het een yder in zijn keur: daar op vertrokken de Broederen.

En wy bleeven dien tijt by malkanderen ſoettelik diſcoererende tot de mid-
dagh / van ontrent 12 uuren / wanneer als de gedachte vrienden van Amſter-
dam quaamen / die gekoomen zijnde / na een weinig vertoeven / wierde ik
upt gecommandeerdt / en zy mannen / met de Dienaars / onder het houde
van het middachmaal / ofte lichtelijk voor ſommige oghten onbydt vertoefde
by malkanderen / tot ontrent een uur / wanneer als ik weederom by haar
gecommandeert wierde / gekoomen zijnde / wierde onder Engel Arentſz. en
Harmanus Schijn, een weynigh gecomplementeert, wie het woort ſoude
teegen my voeren / 't welk Harmanus Schijn, dan in deſer manniere be-
gon.

Om dan een begin te maaken / in de vreeſe des Heeren / terwijl de tijt te
met paſſeert / ſoo ſeggen ſe van uw vriend Banningh, dat gy ſoudt onkennen
ſoo goede als quade Geeſten / des ſelfs werkſaamheyt / en ook de opſtandin-
ge der dooden / is dat ſoo by uw.

Jacob Banningh, dat ik ſoude ontkennen / ofte ontkent hebben / datter
noch goede noch quaade Geeſten zoude zijn / ofte des ſelfs werkinge / en heb
ik noopt in gedachten gehadt / en ook geensins de opſtandige der dooden / en
daarom als partye dat van my ſegge / ſoo wenſte ik wel / datſe my dat
eens beweeſen.

Harmanus Schijn, wat dan geloof je / dat'er goede en quaade Geeſten
zijn / behalven en buyten de Ziele van menſchen / die konnen werken.

Jacob Banningh, niet gelooft ofte ontkennen (daar heb ik my eben veel
over te verklaaren) maar ik ſeg / en heb altyt geſeit / dat ik het niet en weedt /
daarom en ontken ik het niet / U E. weedt / die in ſoo een Stadt woont /
daar die ſweevende verſchillen ten heedigen daage in ſwangh gaan / hoe het
daar meede gaat.

Harmanus Schijn, maar vriendt Banningh, ik bid uw laat ons ſoo
over

over de woorden niet haar klooven / maar malkander sien dupdelik te verstaan / want anders sullenwe onmoogelik / daar niet konnen door koomen / U E. moet uw resolut verklaren.

Jacob Banningh, soo wil ik gaaren / maar U E. weed wel / dat die iets ontkent / ook reeden van sijn ontkenningh moet geven / en dat een ontkenningh onderstelt / een absolute onmoogelikhept; maar ter contrarie / heb ik altijt / en doe het noch / bewijs gevordert van die geenen die seide / datser waaren / doch dat is my tot noch toe so niet voor gekomen / dat ik het kon aan neemen / kan U E. dat nu doen / soo wil ik sulks gaarn hooren / en dan ook met een aanneemen / dat sodanige Geesten konnen werken / maar eerst moet getoont worden / dat de selve van de Schepper sijn voortgebraght.

Harmanus Schijn, dan geloofje datser konnen zijn / dat is / datter geen onmoogelikhept soude in zijn / datser waaren van de Schepper voortgebraght. Jacob Banningh, ik wil de moogelikheit niet betwisle / want soo konder wel dupsent Schepselen sijn voortgebraght / die my niet bekent / en waaren.

Harmanus Schijn, dat Godt Geesten heeft voortgebraght / dat is seeker / want dat bevinden wy aan onse Ziele / die geloofd ghy immers meede / dat een Geest is.

Engel Arentsz. en op dat ik als 't u belieft / dit daar tusschen invoege / wat reeden soude daar dan zijn / om vermoedelik te twijfelen / dat Godt noch geen andere Geesten tot groot makinge van zijn eer / beneffens die van de menschen zoude gemaakt hebben / die meede op de stof soude konnen werken alsoo wel als onse Ziel / die een Geest zijnde kan werken op haar lichaam / ik voor my / en kan niet zien / hoe met eenig fondament in ymands gedachten kan koomen / sulks niet te weeten / daar wy soo klaare saak aan ons self bevinden.

Jacob Banningh, dat Godt Geesten heeft voort gebraght / dat en betwist ik U E. immers niet / om dat ik dat soo wel toesta als pemant / ten opsichte van onse Ziele / maar dat men daar upt soude voorseeker willen bewijsen / datter noch andere bupten dien zijn voortgebraght / dat kanje immers wel sien / dat niet door en gaat / reeden / om dat de moogelikhept / geen noodtsakelikhept in haar slupt.

Engel Arentsz. wat reeden is / dogh om hier aan te twyfelen / daar ons de reeden de moogelikhept toont / de Schrifture ons sulk soo overbloedigh ter handt geest / datser zijn / en gy niet en kont ontkennen datser niet en zijn / wel waarom dan op soo een losse voedt deese / en andere Gemeenten soo deerlik ontrust.

Harmanus Schijn, ja vrient / gy moet meede denken dat het ons ook smert.

Engel Arentsz. wel waarom dan niet liever met de Christenen algemeene oudthept / sulks gelooft en geleert.

Jacob Banningh, het verwondert my / dat ik op mooglikhept / en soo gy voor

voor geeft en op waarschynelikheyt/soude genoodsaakt sijn sulks aan te nemē? Is al 't geen / dat moogelik is van de Schepper voort gebraght? toont ons begrip van de moogelikheyt / de noodtsaakelikheyt immers neen? En de Schriftuur/daar dan sulks alles moet uytgehaalt worden/ die en is lichtelik so klaar niet / om daar uyt sulke Schepsels aantewijsen / als gy uw wel verbeelt / immers de verschyninge geeven 't my niet te kennen / om dat die lichaamelik zijn geschiet.

Engel Arentsz. Weet gy wel dat gy Godt zijn eere beneemt / en dat uw verstant dit in heeft.

Jacob Banningh, Neen ik / waar door.

Harmanus Schijn, Godt is een Geest / en onstoffelik / een Geest kan niet werken op de stof / volgens uwe gedachten / ofte hy moet met de stof vereenight zijn / als ziel en lichaam / hoe is het dan moogelik / dat Godt die om dat Hy een Geest is en ook ontstoffelik / de stof kan voortgebraght hebben / en soo moet volgen uyt uw verstand / dat alle dingen van eeuwigheyt zijn / en dat Godt / om dat hy een Geest is / noch Engelen, noch Menschen, noch Weerelt, noch het geen datter in de Weerelt is / kan voorgebraght hebben / en sie Vriend / dit leyt 'er in / bedenkt uw wel / wy sijn van gedaghten / dat gy dit niet vergenoegh in siet / en de schadelikheyt van uw gevoelen bemerkt.

Jakob Banning, dat deese gevolgen / in mijn verstant soude leggen kan ik niet sien / om dat Godt een geest sijnde / dan geen schepselen soude hebben konne voortbrengen / de reden is / om dat wy niet en handelen van ongeschapene / maar van geschapene geesten / (doe was het met haar geest is geest) maar meen ik / dat die onderscheydinge / die ik maak tussen Schepper en Schepsel, behoor groot genoeg te zijn / om mijn verstand daar van te bevrijden / dogh soo dit niet helpen magh / en gy blijft seggen geest is geest, en wilt alsoo de gelykheyt der werksaamheydt af leyden uyt de gelijkheyt van het weesen / soo moet seeker volgen / en dit leyt in uw verstand / dat niet alleen Engelen ende Duyvelen / maar ook onse zielen / niet alleen op de stof konnen werken / maar ook de stof scheppen en voortbrengen/ om dat God een geest zijnde / sulks heeft gedaan / want geest is geest, ja wie sal my betwisten dat zy het selve niet gedaan hebben / wanneer als daar uyt sulken besluyt moet volgen / dat Godt / om dat hy geest is / so kan werken / dat daarom ook andere geesten uyt dat gevolg ook so konnen werken / (en sie eens waar dit heen loopt.)

Engel Arentsz. Wel Vrient/ wy en schryven de geesten zulk een vermoogen niet toe / dat zy dat alles soude konnen doen / maar bepaalen de selve onder de almacht van den Schepper, waar door dat alle schepselen sijn voortgebraght / want het Scheppen en voortbrengen der dingen / dat is alleen aan God eygen / en geensins aan sijn Schepselen.

Jakob Banning, 't Is de waarheyt / maar dan volgt ook klaar / dat de gelyke werksaamheyd van God en sijn Schepselen, niet mogen afgeleyt worden/uyt de gelykheit van hare benaminge ofte onstoffelijkheit/en waar sal dat

vermoogen dat de Geesten van den Schepper ontfangen hebben / anders in blijken en bekent worden / als in onse ziel ofte Geest / (dewijl dat soo veel my bekent is) nergens blijk is / dat Godt nog andere Geesten die grooter van vermogen souden zijn heeft voort gebragt / en daarom de seekerheyt die van het vermoogen der Geesten kan opgemaakt worden / (dat moet ik seggen/) is uyt onse Geest ofte ziel, ten zy gy my beter berigt daar van geest / als tot nog toe is geschiet.

Harmanus Schijn, 'T is immers een seekere waarheyt / die door de onder vindinge aan ons bekraghtight wordt / dat Godt Geesten heeft voort gebragt die konnen werken op de stof / om dat onse Ziel aan ons self sulks leert / en waarom soude dan geen andere / die sonder en buyten de stof bestaan / ook niet konnen werken op de stof.

Jacob Banningh, Dat Godt Geesten heeft voort gebragt / is seeker / ten opsichte van onse Ziele / en de klaare onderbindinge leert ons dat die ook kan werken op haar lichaam / daar sy meede vereent is / om dat op sulke denkingen sulke bewegingen in het lichaam volgen / maar ik kan niet anders sien / of dat geschiet door saamen paaringe van den Schepper, met ofte in haar eygen lighaam / dogh dat is hier de saak niet / maar de saak is wat een Geest kan doen buyten haar lichaam / en daar op seg ik / dat ik niet anders kan begryppen / als dat se wel kan werken / maar niet anders dan door denken / soo dat ik de werksaamheyt der geesten niet ontkenne.

Harmanus Schijn, niet? Docter Bekker, heeft de selve immers wel ter degen ontkent.

Jacob Banningh, Bekker noch niemant van zijn aanhangh (soo veel my bekent is) heeft de selve ontkent / maar het selve wort door een verkeerde veronderstellingh van haar partye uyt haare gronden getrokken / sy konnen niet aanneemen / en verstaan volgens dat verstant / dat sy van de Geesten hebben / dat een Geest die buyten de stof soude moogen bestaan / op een ander mannier dan door denken kan werken / en daarom geensins sulke groote wonderen konnen doen / als haar het gemeen toeschryft / want werkt eens met u Geest / op een lichaam dat buyten u is / en zie wat gy daar op door dat selve sult konnen te weege brengen.

Harmen Reyntjes, My dunkt vrienden dat / wy daar toe noch niet vergenoeg zijn gevorderd / om soo wijdt te handelen / van het vermoogen der Geesten / door dien dat ik van gedachte ben / dat de vrient Banningh, noch niet eens sal toestaan / dat daar Geesten zijn voortgebraght / buyten en behalven de zielen van de menschen / 't welk na my dunkt eerst behoorde getoont te worden / eer dat van haar werk dat sy soude konnen verrighten / gehandelt wierde / en dan hoedanigh dat haar vermoogen is.

Harmanus Schijn, 't is wel waar / maar hy heeft noghtans de moogelikheyt toegestaan / dat ser soude konnen zijn.

Jacob Banningh, dats wel de waarheyt / maar ik hebbe daar by gesept / dat de moogelikheyt geen noodtsakelikheyt insluyt / wy behandelen niet wat Godt doen kan / maar wat Hy gedaan heeft / en waar uyt sal 't syn der geesten dan

blyken

blijken? De reden/'t is waar/die kan ons soo ver brengen/ dat ser soude konnen zijn / maar niet dat ser zijn / 't is daarom alleen de heylige Schriftuur, waar upt beweesen moet worden / datter sulke Geesten zijn / en soo langh als dat niet gedaan is / kan ik het selve niet aanneemen noch ook met sondament seggen / dat het soo is.

Engel Arentsz. Maar vrient / op dat wy uw dit eens vragen / sy seggen / doen gy den text Matth. 10. verhandelde/ daar Christi sepdt/ maar vreest die na dat hy gedood heeft, ook maght heeft beyde ziel en lighaam te verderven in de helle, dat gy doen de straffe der helle seide / alleen te zijn en te bestaan / in 't ontbeeren van de Goddelikke geluksaaligheeden / en in het derven van de eeuwige volmaaktheeden / dat meede teegen ons verstant / en 't geen al van oudts geleert is aangaat / alsoo wy meede een straf des gevoelens stellen / dat de Lichaamen sal pynigen / want anders geest-men te groote openingh tot Goddeloosheyt / waar voor dat men de gemoederen met de grootste verschrikkinge diene te waarschouwen / op dat sy daar door soude mooge vreesen.

Jacob Banningh, 't is waar / dat ik die text gepredikt heb / en doen ook gesepdt / dat het my wel soo naast voor quam / dat daar in de straffe der hellen soude bestaan / dogh dat ik als noch niet sien kon / dat daar door de straffen der Godtlooſen verkleent wierde / maar wel dat de selve veel meer daar door verswaart wierde/ doch soo gy daar van den ganschen inhoudt eens geliefde te weeten ik kan sulk aan u toonen / alsoo ik daar van een Coppie in mijn sack heb / en aan u wel eens sal voorleesen.

Harmanus Schijn, als 't u belieft.

„ Jacob Banningh, aangaande het woordt helle, (daar van seide ik aldus)
„ dat schijnt ons hier voor te koomen/ als een plaats des verblijfs / en die be-
„ sonder afgeschepden / en hier ofte daar geplaats is / maar waar / en wat
„ voor een plaats/ daar over sien wy dat ten heedigen dage veel verschil valt /
„ den eenen plaats hem in de lught / een ander in de beneedenste deelen van de
„ Aarde / een ander in geene hoek van de weerelt / een ander / dat de selve
„ eerst zal zijn na de volepndinge van de weereldt / welke verschillende ver-
„ standen veel eer de onseekerheyt van de selve te kennen geven / dan daar upt
„ een vaste plaas te sondeeren / 't is waar dat ons het woort van helle,
„ veelmaal voor komt in de heylige Schriftuur, maar soo ons sommige ge-
„ geletterde seggen / sijn de woorden waar voor wy helle leesen / van die
„ kraght niet/som daar soo een plaats door aan te wijsen / sy werde genaamt
„ in 't Hebreeuws / Scheoôl, Tophe, tehom-Rabbah, en by de Griecken
„ Hadees Gehenna, Tartaros, het eerste daar door verstonden / soo de Jo-
„ den als Grieken / een plaats dat de doode lichamen om pingh en wert van
„ ons dan graf dan helle geleesen / soo riep den Vader Jacob upt over het ver-
„ lies van sijnen Soone Joseph / ik sal rouwe draagen tot mijn Soone, in 't
„ graf (Scheoôl) en Psalm 16: 10. leesen wy voor het selve woort Scheoôl,
„ aldus / gy sult mijn Ziele in der helle niet verlaten, ook het welk Petrus door
„ het Griekse woort Hadees te kenneu geest / Handelinge 2: 37. als op Nom.

„ 24. van de Staaten Bibel aldaar te zien is / en by ons het graf geleſen wort
„ Tophet, ofte ſoo als in het Grieksx in onſe text ſtaat / gehenna, dat wy helle
„ leeſen / dit was een plaats dat niet ver buyten de ſtadt Jeruſalem geleegen
„ was / waar in dat de afgoodendienaars het beelt Molech, geſtelt had-
„ den / in wiens armen ſy haare kinderen door vier lieten branden en verteren /
„ onder een groot gedruys van Trompetten en Trommels / daar van wierde
„ het genaamt Tophet, dat onder ons Trommelen te kennen geeft / dit Tophet
„ was door den Koningh Sanherib, en zyn aanhangh berept / Iſa. 30 / 33.
„ Gehenna wierde het genaamt / om dat het een dal was des Soons Hin-
„ nums, als Grotius en hertſoeker over Matt. 5: 22. verklaaren: daarom
„ verweedt Godt de Heere de kinderen van Juda / dat ſy hadden gebouwt
„ de hooghten van Topheth: om haare Soone en Doghteren met vier te ver-
„ branden, Jerem. 7: 31. Het derde / Theomrabbagh ofte Tartaros, daar
„ door wierde ſoo onder de Jooden als Grieken verſtaan / een onaſmeetelike
„ diepte / ofte onder aartſe waater kolk / ſynde de ſluyſen des grooten af-
„ gronts, Genel. 7. voor de Tartaros leeſen wy helle, 2 Pet. 2: 4. als ons
„ Eraſſemus aanwyſt / waar in dat de afgevalle Engelen bewaart worden /
„ tot het oordeels des grooten dags, ſie daar dan ſoo veel de benaamingh / en
„ de plaats der helle belanght / uytgedruckt door het woort van Gehenna, in
„ onſe woorden / en aanmerkt eens / hoe onſeeker dat het is / daar uyt / een
„ plaats der ſelver te fondeeren: maar laat daarom geliefde de gedachten by
„ u niet ryſen / om dat ik dit ſoo verſtaan / ende dat als gehoort is verklaart
„ hebbe / dat ik daar door de ſtraffe der godtlooſen ſoude vernietigen / dat zy
„ vere / maar ik heb getracht alleen te toonen / dat men uyt de benaminge
„ van helle, geen vaſte plaats kan aanmerken / noch van Scheoôl de bewaar
„ plaats der doode lighaamen / noch van Gehenna, een moort en afgooden-
„ dienaars dal buyten Jeruſalem / noch de Tarter, een onder aartſe water
„ kolk / (maar ſoo my voor komt) hebben de heylige Mannen, een vertoogh
„ van deſe ſchrikkelike dingen willen uyt druckken / door een manniere van
„ vergelykinge / de ellendige ſtraffe der godtlooſen, want gelyk als de ſtandt
„ der heyligen, en het genieten van haar vreugde, wert vergeleeken by een
„ Bruyloft, by een Maaltijdt, by een Koninkrijk, alhoewel dat het die din-
„ gen niet zal zyn / ofte is / daar uyt en volght niet / dat het daarom nie-
„ mendal ſoude weeſen / ofte dat het jupſt die dingen ſoude zyn / ſoo ook hier /
„ want het verderven in 't Hadees, in 't Gehenna, in de Tarter, helle, en
„ komt niet in vergelykinge met dat verderven, dat hier aan de ongehoor-
„ ſaamen bedupt wort / om dat de ziele als ziele / door die dingen niet en kan
„ verdorven worden / niet meer als door andere pyanden des lighaams / ge-
„ lyk als 'er zyn / namentlyk / het Swaart / den Honger / de Peſt &c.
„ niet vreemt ſyn dan die geene van gevoelen / in ſoo duyſtere ſack / die het ver-
„ derven van de ziele noemen te zyn / een miſſinge ofte ontberinge van de
„ eeuwige geluk ſalighept / dat verooraaken ſal in de godtlooſen een eeuwig
„ wroegen of misnoegen / want laat de gedachten by u niet koomen / dat
„ dit verderven van ziel en lighaam in de helle, ſoude zyn voor de godtloaſen /

„ een

„ een vernietinge ofte ophoudinge van haar weesen / want indien dat de ziele
„ sodanigen verderbinge onder wozpen was / soo stont sp daar in met het lig-
„ haam gelijk / ten opzichte van andere doodelikke dingen / dat zp niet en is
„ ziel en lighaam, van de niet vreesende sal dan verdorven wozde in de helle,
„ wanneer als het tot in eewigheyt sal geplaaght wozden / met een worm die
„ niet sal sterven / en met een vier dat niet uytgebluft sal worden, niet op een
„ lighaamelijke wijse / aangesien het selve in opsigt van de stoffe als dan ver-
„ anderd is / en dooz so veel geen stoffelijk vuur / Swaart / Honger / Pest / &c.
„ plaats kan hebben / maar de H. Schzift spzeekt also by gelijkenisse / om ons
„ daar dooz te verstaan te geeven / dat die straffe der godlooſen na dit leven /
„ seer swaare straffen sullen sijn / want voozseeker sal dit verderven veel ver-
„ schzikkelijker zijn / dan men eenige lighaamelijke straffe soude konnen ver-
„ beelden / gelijk als dan de grooste verheerlijkinge sal bestaan / in het beschou-
„ wen en genieten van de Goddelikke volmaaktheden / soo moet dan 't grooste
„ verderf zijn / dat selve te missen / dogh ofte pemant dit verderf in de helle
„ anders moght verstaan / die wil ik gecnsins daar in bepaalen / (noghtans
„ moet ik dit seggen / dat mp het geseide waarschpnelikts voozkomt) maar
„ dit geseide sal ik aan een pders oozdeel laaten / niets vast stellende / als dat
„ Godt die Hem niet en vreesen met eeuwige straffe sal straffen / en dat daar-
„ om onsen Heeren reeden hadt / de vreese Godts booven alle vzeesen in de ge-
„ moederen van sijne Discipelen in te dzukken / om dat het alleen aan Godt
„ staat / tot den enen te seggen komt / en tot den ander te seggen gaat van
„ mp.

En dat is het geen dat ik daar van heb verklaart / is daar dooz nu de straf-
se der godtlooſe wegh genomen ofte verkleent / dat kan ik vooz mp niet sien /
noch verstaan.

Harmanus Schijn, Die Pzedicatie soo veel / als deselve daar nu gehoozt is /
die komt mp seer in gevloghten dooz malkanderen vooz / en ik moet seggen
met seer veel swaarigheeden verm-ngt / want siet gp niet vzient / wanneer
als gp alle die saaken op het graf verklaart / hoe dat gp dan ook met de
straf in 't graf moet blpven leggen / en geen andere straf dan 't graf over-
blijft.

Jacob Banningh, Ik doe immers niet vzienden.

Harmanus Schijn, gp doet immers Bzoeder / en gp kondt deselve daar niet
uyt beuren / en daarom wanneer als ik soo een Pzedicatie van u hoozde pzee-
ken / en ik wist dat gp in dit gevoelen stont / ik soude waarlik moeten oozdee-
len / dat daar een adder onder was.

Engel Arentsz. ik weet meede niet wat ik daar van sal seggen / het heught
mp nogh wel / doe ik een jongelingh was / hoe dat ik meede een dispupt
hoozde voeren over de straffe der helle / in het bp sijn van een dzonkaart /
waar in beweert wierde / dat de goddelooſe soude ten jongste daage verbzande
als een bondel stroo / waar op dien dzonkaart upt riep met traanen op de
wangen / ogh dat rupmt / en daarom behoozt men in sulk doen ontrent de
menschen soo niet te handelen.

Byvoegsel.

„ Op dit seggen van Engel Arentsz. konde ik geantwoordt hebbe / indien
„ 't my op die tyd was te binnen gekomen / dat indien die oprechtaart sig sou-
„ de bekeert hebben / upt vreese voor een lichaamelijke helse straf / sonder an-
„ ders Godt lief te hebben boven al / dat sulk bekeeren by Godt van wep-
„ nigh vrugt soude syn.

Jacob Banningh, 'T is vreemt dat gy dit upt myn geseide trekt / waar spreek ik soodanigh.

Harmanus Schijn. Om dat gy al die dingen op het graf verklaart.

Jacob Banningh, Wel ontken ik daarom de straffe der godtloosen; dat is immers verre van my / toon my eens aan / datter een ander straf te dughten is / als ik daar gestelt heb / en geef kragtige redenen daar sulks door aan geweesen kan worden.

Engel Arentsz. Bekent gy dan een straffe des gevoels / die daar upt sal ontstaan.

Jacob Banningh, Daar heb ik niet tegen / want misnoegen is niet sonder gevoel / maar isser wel een ander oorsaak / (dan ik aangemerkt heb) waar upt dat sulk sal ontstaan / en dat ik voor het tegenwoordige geen weesentlikke plaats die men hel noemt / en kan vinden; daar hebbe ik myns bedunkens reden van gegeven / derhalven toon aan dat ik daar in dwaal / en dat daar een seekere plaats is / daar door de hel moet verstaan worden / ofte dat'er soo een gepretendeerde hel ooit sal syn / en dat upt Godts heilig Woort.

Harmanus Schijn, Het komt my / seg ik / nogh maal seer ingeblogten door malkanderen voor / en daarom vrient / of gy al spreekt van een worm die niet sal sterven, en van een vuur dat niet uyt gebluft sal worden, 't zijn noghtans geen saaken die by u gront waarheeden zijn.

J. Banningh, Wel togh / hoe sal ik up daar over dupdelikker verklaaren / dan ik nu gedaan heb.

Harmen Reyntjes, Doen ik met de vrient Banningh, left in reeden was / na dat ik hem doe verstonde / scheen hy van verstant te zijn / dat wanneer als de mensch komt te sterven / dat dan ook syn Ziel komt te sterven / maar dat dan ten jongsten dage / de Ziele wederom alleen sal opgewekt worden / en met een seeker gevoel sal zijn aangedaan / bupten het lighaam / 't zy van vreught ofte pijn.

Engel Arentsz. Is dat uw verstant Vrient.

Jakob Banning, Neen in het alderminste niet vriende.

Harmanus Schyn. Ik kan dat in de vrient syn stellinge niet sien.

Engel Arentsz. Dan geloost gy dat de dooden weederom sullen opgewekt worden / en dat in haare eygen lichaamen.

Jacob Banningh, Ja togh dat heb ik altyt soo verstaan / en ik verseeker my ook dat het genoegh op gront waarheden staat. Maar dat de goddeloosen / na dat se geoordeelt sullen zijn altijd in 't Lichaam blyven / en also lichamelijk gestraft soude worden / dat kan ik niet sien / dat my de H. Schrift leert /

maar

maar wel dat se in opsigt van deselve spreekt van een tweede doodt. Apoca 20 v. 14. vergeleken met het voorgaande / vers. 6.

Engel Arentsz. Maar vrient / Matt. 25. Daar van seggen sy dat gy sout seggen / dat die niet op het laatste oordeel soude zien / is dat soo.

Jacob Banningh. Al die geen die dat seggen / die trekken myn gesegge verder (als ik oordeel dat het behoorde / dit is dan het geen dat ik daar van segh en altyt geseit heb / dat wanneer als ik de reeden van de Heere Jesus / die hy teegen syne Apostelen gebruykt insie / so kan ik niet anders denken / of de Heere heeft so gesprooken dat syne Discipelen hem konden verstaan / en by gevolg dat deselve dan eygentlyk niet siet op het laatste oordeel / want onsen Heere was met syne Discipelen op den Olysberg nedergeseten / even buyten Jerusalem / en voorseide dat die Stad en Tempel soude verwoest worden ende sijne Discipelen vraagden / hem wanneer en hoe sulks soude toe gaan &c. Matt. 24. v. 1: 2: 3. En wat wisten sy in die tyd? van een dag des oordeels na dit leven / also se verwagten dat hy een koninkryk op aarden soude op Reghten / en dat wanneer syne toekomste of in treede soude geschieden / dat hy dan de ongehoorsaame Jooden soude uytroepen / maar nu wil ik niet seggen dat Christus niet hooger soude gesien hebben / en dat het ook soodaanigh in het laatste oordeel niet sal toegaan in manier als ook hier voorsegt wort / namentlyk dat de goddeloosen sullen gestraft worden / maar uyt de samenhang van die redenen / en uyt het geen ik nu gesegt hebbe / soo kan ik niet sien / hoe syne Discipelen dit verder als op de verwoesting / van Jerusalem soude verstaan hebben.

Louweris Jansz. Louwen, wat saamenhang van reeden vrient Banningh, want my dunkt / als ik de saamenhangh / van de reeden die Jesus gebruykt heeft / insie dat het nergens anders dan op het laatste oordeel kan sien / want hoor eens hoe net is de saamenhangh / wanneer als de soone des menschen sal gekoomen syn in sijne heerlikheyt, ende alle H. Engelen met hem, dan sal hy sitten op den troon syn der heerlykheyt, ende alle volken sullen voor hem vergadert worden. wat dunkt u soude dit mede al gesprooken syn / van de distruksie van Jerusalem.

Jakob Banning, Ja waarom niet / siet Matt. 24. Daar niet op en is / Matt. 25. Geen gevolgh van 24. en dat het geen dat van uw is voort gebraght / daar op niet soude konnen gepast worden en blykt niet: want soo sepde Cristus teegen de hooge Priester, Matt. 26. Van nu af aan sult gy de Soone des Menschen sien sitten ter Reghterhand en kraght Godt komende, op de wolken des hemels, wat dan soude Christus doen om te oordeelen koomen / op de wolken des hemels dat het de hooge Priester soude sien / wil hy niet veel eer seggen / dat hy wanneer als hy door de dood in de heerlykheyt syns Vaders soude syn / intreede gedaan hebben / dat het dan selfs aan sijne vyanden soude blyken dat hy de Messias was / het welk van die tyd af aan / als Christus tot dien hogen Priester sulks sepde / al soude beginnen door de Goddelyke wonderen / die voor en in en na syn lyden gesien wierden / en daar door wiert hy in al syn doen / als op de wolken voor de geheele weereld verheerlykt / en onschuldigh verklaart.

Waar-

Waarom ſoude men Matt, 25. ook ſoo niet konnen verſtaan / te weten/ dat de vergaderinge der volkeren / en het ſcheyden van de ſelve mede geſchiedt is. Door ſyn H. Sentbooden / wanneer als hy ſyne kerk door dienſt van de ſelve ſupverde / na dat hy in ſyn heerlikheyt was ingegaan.

Daar opkreegh ik van haar alle tot antwoort, dat wonder was dat ik tot ſulk een ſtellingh konden vervallen / en die klaare plaats / in ſulk een enghte braght / die ſoo in alle deele op het laaſte oordeel ſloegh.

Jacob Banningh, Wel vriende ik vraagh dan / heeft Chriſtus een ander oogemerk in het reedeneeren gehadt als ſyne Apoſtelen / en indien dat het ſoo waare 't is my onbekent / daar en boven segh ik nogh / dat ik geloove dat het ſoodanigh in 't laatſte oordeel ook ſal toegaan. Te weeten / dat de Rechtveerdigen in genaden ſullen aangenomen / en de goddelooſen ſullen geſtraft worden / gelyk dat in de verwoeſting van Jeruſalem ook geſchiede.

Engel Arentſz. Wel indien dat dit ſiet op de verwoeſtinge van Jeruſalem / ſoo verklaar my dan eens het laatſte van dat Capittel, daar Chriſtus ſeidt / deeſe ſullen gaan in de eeuwige pyne, maar de Rechtveerdige in het eeuwige leven.

Jacob Banningh, Wat belangt die geen die ſullen gaan in de eeuwige pyne, is ſoo veel (als my ondereght is) in de eeuwige ſtraffen ofte ſlaagen, dat de ſelve verweeſen worden, en dat het gront woort ſulks ook beteekent / en dan is het ook toepaſſelik op veltſlagen / Honger / Peſt / en al waar mede Godt de Heere de Joden in de verwoeſtinge van ſtadt en Tempel geſtraft heeft. Welke plagen de gevolgen zyn van langduurige belegeringe / en ſchrikkelyke veltſlagen / en daarom na de gewoonten der Joden ſeer bequaam / eeuwige ſtraffen ofte ſlagen konnen genaamt worden / want 't is bekent dat de Joden een langen tyd ook eeuwig noemden; en tot meerder beveſtiging ſo bevinde ik / dat my ook de kanteekenaars wyſen op het woort eeuwig vuur, vers 41. door vergelykinge na Jeſia 30: 33. daar ik bevinde dat Sanherib / en ſyn aanhangers deerlik is geſlagen / en ſoo ſyn ook de goddelooſe Joden wedervaaren / daar en tegen de Chriſtenen / als zynde de Regtveerdigen, zyn in 't leven behouden / en van de ſelve bevryt.

Harmen Reyntjes, Is het niet bedroeft.

Engel Arentſz. Ja wel bedroeft / dat ſulke woorden / ja klaare woorden ſoo gedraapt worden / nu nogh ſlaagen? Slaagen / dat dit toepaſſelik ſoude ſyn op de Veltſlaagen.

Jacob Banningh, Ja vrienden / is het ſoo niet / ſoo toont my anders aan.

Engel Arentſz. Is het ſoo vrient Harmanus Schijn, dat het gront woordt ſo daning beteekent.

Harmanus Schijn, Dat kan ik door het tegenwoordig niet ſeggen / ik heb volgens myn geheugen / het noopt met ſulken aandaght ingeſien.

Harmen Reyntjes, Camphuyſen die ſedt het ſtraffen over / want ſoo leeſ ik hier / deeſe ſullen gaan in de eeuwige ſtraffe.

Harmanus Schijn, Maar vrient / ofte het nu ſoo waare dat het gront

woort

woord sulk een beteekenisse / hadde (dat ik voor het teegenwoordige niet kan seggen) moet daarom de geheele saak daar na gewrongen worden / ik bidt uw hoort eens als men soo de Schrift sal handelen / dan kan men qualik in deselve te reght koomen / en dat is uw immers niet onbekent.

Jakob Banningh, Ik verdraap en wringh de H. Schriftuur niet vrienden / maar de selve ondekt haar klaar door woorden / en door saaken dat alleen de seekerheyt / der dingen geest.

Engel Arentsz. Ik segh nogh maal dat het bedroest is / dat soo klaare woorden die met alle deelen op het laaste oordeel slaan / so de nekt gebrooke worden en met alle kraght ontseenuwdt wort.

Jakob Banningh, ik en breek het laaste oordeel de nekt niet vriende / maar segh immers dat het op die manier als hier vertoont wort dat is verschrikkelik voor de Goddelooſen sal gehouden worden / en ofte ik segh / dat ik niet sien kan dat hier daar van gehandelt wort / moet daarom geseit worden / dat het laatste oordeel daar door schade lyd!

Byvoegsel.

„ Ik hebbe naderhand nog hooren uyt leggen en aan wysen dat Matt. 25.
„ vs 32. In't Grieks staat ἔθνη, dat volkeren is overgeset / en Matt. 6.
„ vs. 32. is heydenen overgeset / daar dan by gesegt wierd hoe waarschyn-
„ lik was / dat onsen Heere tot sijne Discipelen gesegt heeft / dat de heyde-
„ nen voor hem dat is (door de directie Gods) voor syn saak souden vergade-
„ ren / gelijk naderhand door de Romeynen is geschiet / en also de Joden o-
„ verweldigen en straffen maar dit raakt geen straffe na dit leven / waar van
„ den Schryver tot de Hebreën / doen de menschen meerder ligt hadden beko-
„ men: Cap. 9: v. 27. komt te spreeken als hy segt den menſche is eens geset
„ te sterven daar na het oordeel. Want dat is klaar dat daar van een oordeel
„ word gesprooken / na dat de menschen gestorven syn / en daarom en ont-
„ ken ik de straffen van de goddelooſen na dit leven gantschelik niet / maar
„ seg alleen dat ik die in Matt. 25. niet kan vinden beschreven te sijn.

Engel Arentsz. Dewyl om dat de tyt te met verloopt / soo sal deselve niet verschynen / ons daar diepper in te laaten / maar ik sal de vergaderinge noch eens voor leesen / Heb. 1: en 2. en een gedeelte van het 12 Cap. en Hebr. 1: en 2. wierde van hem geheel uyt gelesen en het 12. Cap. van vs. 12. tot het eynde toe / dat gedaan synde vraegde ik aan de selve / wat hy daar nu meede wilde seggen / en ofte hy van al die Engelen daar voor gedraagen / wilde geesten maaken / en ik kreeg tot antwoort van ja. Want sy werde soo genaamt.

Jakob Banningh, Soo segh ik dan meede / dat de Antichrist meede een geest is / want hy wert ook soo genaamt / 1 Joh. 4.

Harmanus Schijn, Maar vrient of wy daar het self de woort van geest hebben / daar uyt en volgt dan niet / dat het de self de beteekenisse heeft / want dat kan niet altyt passeeren.

Jakob Banningh, wel waarom hier niet / is hier wel iets van alle deese En-

gelen, dat ook niet op menschen past / en het verwondert my daar de Schrift / haar des aangaande so klaar uyt drukt dat sulks niet gesien wort / want waar sal men dit op Engelen heemelse geeste passe / by en heeft de Engelen niet onderworpen, de toekoomende weerelt waar van dat wy spreeken. wie sal seggen dat de Engelen nu geen bestellinge hebben / maar wel is het toepasselik op sulke die Bedienders van de Wet waaren / aan welkers onderwerpinge men niet gehouden is / om dat het woort van de soone gelt.

Louweris Jansz. Louwen, maar dzient die Engelen, die op de Bergh van Sinai / waar door Mooses de wet ontfingh / soude dat na uwe gedaghte ook al mense zijn geweest / dat kan immers niet syn / want geen mens noch beest moghte dien bergh genaaken / op leevens straf.

Jakob Banningh, Neen / maar soo gy daar Engelen wilt hebben / soo synt soodaanige als de dzient Engel Arentsz. daar upt Hebr. 12. heeft voorgeleesen het schrikkelik onweeder van Donder en Bliksem / stormwinden / &c. die ook Godts Booden wel genaamt worden / want anders vinde ik geen Engelen, die sig vertoont hebben / ontrent het geven van de Wet op Sinai / en deese syn 't die de Wet met sulk een Majesteit verselde / so als den H. Schrijver aan de Hebreën Cap. 12. verhaalt.

Engel Arentsz. Wat nu / sijn de donder / de bliksem / en het onweder Engelen / als dan de Schrijver seid / gy neemt de Engelen niet aan, maar het zaad Abrahams, hoe dan / hy en neemt de donder / de bliksem / en het onweder niet aan / wat zeggen is dat / en hoe kan dat zijn.

Jacob Banningh. Wel dziend Engel Arentsz. wie seid dat ? wie maakt van de Engelen over al / donder / bliksem / stormwinden / sulks gaat my niet aan / maar ik maak onderschept in de geseggen / van de H. Schrijveren / en soo ik dat niet doen magh / soo magh ik haar wel laaten vaaren / en worden Roomsch ; ik meen dat die Engelen / die Hebr. 1 en 2. aangewesen worden / klaar sien op die geen die Bedienaaren van de Wet waren / en op mooses stoel saten / dewelke doenmaals om haar ongehoorsaamheyd van de Heere Jesus en sijne Apostelen / daarom ook niet sijn aangenomen / maar alleen / het saad Abrahams / dat sijn de geloovige / want die werden alleen maar door Abrahams kinderen gehouden. Zie Matt. 3. v. 9. en Joh. 8. v. 39. En toon my eens aan upt een plaats van de selve / daar het anders moet verstaan worden / of daar het op Engelen / heemel-geesten / hoedanig gy segt datter sijn / moet gepast worden.

Louweris Jansz. Louwen, Daar sijn immers nogh andere Engelen in de Wetgevinge geweest / want Paulus die seid Gal. 3. dat de Wet bestelt is door de Engelen, in de hand des Middelaars.

J. Banningh, Maar wie verstaat gy hier door de Middelaar.

Louweris Jansz. Louwen, Daar verstaan wy Moses door.

J. Banningh, En ik verstaa daar Christus door / en dat komt my al dzy klaar voor / want de Middelaar, die en is niet een, maar God is een: de Wet die dan om der overtredinge willen was ingestelt, mogt / eer de tweede middelaar / namentlijk Christus quam / door de Engelen bedient worden / maar

die

die gekomen sijnde / in wien dat de Beloften was / most de wet die vooz heen dooz de Engelen bediend was / dan in de handen van dese tweede en eygentlyke Middelaar vervallen / als sijnde onder de Engelen uytgediend.

Harmen Reyntjes, 't Is vreemt / is Christus hier de Middelaar / die de Wet dooz de Engelen ontsingh.

J. Banningh, Vrienden / het komt my soo klaar vooz / uyt de ganschе reeden van den Apostel.

Harmanus Schijn, Maar Vriend / gy kund immers wel sien dat al uw seggen op een losse voed staat / en om uw verstand staande te houden / wringt gy de H. Schrift soo tegen het verstant van 't gemeen aan / want de moogelijkheyt van de Engelen, gelijk gy reedts bekent hebt / moet gy toestaan / en waarom dan teegen soo veel / en soo meenigte van Schriftuurplaatsen aan gegaan / die ons verstant bevestigen / en daar en boven / soo kont gy niet versekert zijn van de waarheyd / die gy meent te hebben / om dat gy dooz geen wiskundigen reegel / dat is / soo seeker toone / als vijf en drie acht maaken / datter soodanige schepselen niet en zijn.

Jacob Banningh, Dat ik op een los sondament soude bouwen / dat kan ik niet sien: want die meenigte van H. Schriftuur-Texten, daar gy van spreekt / die werde van my niet ontkent nog gewrongen / ik en ontken immers niet / dat Godt Engelen / dat is (Boden) tot sijn dienst gebruykt heeft. Hoe kan ik dan de Schrift wringen / sept sy meer daar van / so is u pligt sekerheyd daar van te geven / maar de myne met / aangesien dat klaar is / dat die meer daar van stelt / sulks ook moet bewysen / 't welk ik willig ben te hooren.

Engel Arentsz. Maar Vriend / gy en kont immers uit de reeden niet aanwijsen / dat Godt geen andere geesten dan onse zielen heeft vooztgebraght / om dat Godt die een geest is / onse ziele heeft vooztgebraght / daarom kan gy niet seggen / dat Godt geen andere geesten heeft vooztgebraght: daar en boven / soo en kont gy ons uyt geen een Schriftuur-plaats toonen / nogh uyt het Oude, nogh uyt het Nieuwe Testament, die seit / dat Godt soodanige geesten niet en heeft vooztgebraght / en daarom (gelijk als de Vriend Schijn wel sept) wozt dan uw op een lossen grond gebout.

Harmanus Schijn, Ja waarlijk op een lossen grond / om dat gy moet bekennen / dat gy van uw seggen niet versekert kan zijn.

Jacob Banningh, Het verwondert my / dat gy roept van een losse grond / ik houde my immers aan dat geen / dat Gods Woozd my leert / en gaan daar in niet verder. Maar ik sal dat laatste seggen van de Vriend Engel Arentsz eens gaan omkeeren / en sie dan eens / wie dat dan op een losse grond sal bouwen: De vriend Engel Arentsz. die en kan my uyt de reeden / met vaste seekerheyd niet bewysen / dat Godt nogh andere geesten buyten / en behalven onse ziele heeft vooztgebraght / daar en boven / soo en kan hy / (ofte laat ik seggen) en heeft hy niet getoond uyt een Schriftuur-text / noch uyt het Oude, noch uyt het Nieuwe Testament, dat God soodanige geeste heeft vooztgebraght / en de Vriend Engel Arentsz. gelooft / ja stelt vast / datter

soodanige geeste sijn voortgebracht: / sie eens of dat op geen losse voet geboud / ja vast gestelt is.

Engel Arentsz. Dunkt uw noch dat wy het u niet beweesen hebben / dat daar Engelen sijn / soo weet ik niet waar meede dat wy het uw bewysen sullen.

Jacob Banningh. Neen / altoos geen soodanige bestaanelyke geestelyke weesens / als hier ons disputt raakt.

Engel Arentsz. De tyd sal voor tegenwoordig niet lyden / dat wy ons daar dieper in laaten / maar het is best dat wy met onse saaken voortgaan.

Daar op vertrokken sy mannen met de Dienaren / gesaamentlijk in de Dienaren haar kamer.

En dit is dan het geen / dat ten deele in het by zijn van de broederen is geschiet / sommige een weinigh na het begin / andere wederom op het eynde / want sy quamen seer verschepden daar by / hoe gelukkig ofte ongelukkig / dat ik mijn verstand heb verdeedigt / kont gy Leeser oordeelen: gy moet daar op wel bedaght zijn / dat het haar plight was / om aan te toonen dat daar sulke heemelse geesten buyten de zielen der menschen die Engelen genaamt worden sijn; om dat sy sulks wel duydelijk belyden / en dat het mijn plight geensins was / om aan te toonen dat daar sulke Schepselen niet en waare.

De reeden waarom dat ik niet kan aanneemen / datter soodanige Geesten Engelen, als sy stellen / zijn. Is om dat sy noch niemand / my hebben konnen toonen / dat Godt deselve geschapen heeft / en nog minder datse'er zijn / en dewijl dat geen geesten / maar Engelen lichaamelijk sijn verscheenen / daarom houde ik my in 't verklaaren van Godts Woord / aan sulke Weesens / dingen en zaaken / die een yder weeten datter zijn; op dat ik geen bygeloovigheden souden moogen aanhangen / die alleen niet tot het weesen van de Godtsdienst en behooren / maar die ook oorsaak sijn van veele dwalingen.

Ik daght niet anders / wanneer als deese Mannen met my het disputt aanvingen / ofte het soude wel haast den Duyvel sijn beurt geweest hebben / om my die (so sy daar van gevoelen) te doen gelooven / maar niemand heeft hem daar over te verwonderen / dat dit tot nogh toe niet en geschieden; want deese reeden van ons sijn verhandeld / in het by sijn van de broederen / en daar voor konden haar reedenen / als ofte ik de Engelen ontkende / wat meer strekken om my voor de Gemeenten s'wart te maken / en myn gevoelen by de broeders verdaght te krygen / (want het komt my soo voor) dat daarom de Duyvel, als sijnde wat meer gehaat by het gemeen / soo lang most wagten tot dat ik by haar alleen was.

De Dienaaren een wijl by de Mannen / in de Dienaars-kamer geweest zijnde / wierde ik by haar ontboden / en gekomen zijnde / wierde ik van de Vriend Engel Arentsz. aangesprooken.

De-

Dewelke seyde wel Vriend / wy hebben dus verre nu al over en weer met malkanderen gesproken: hoe staat het nu met uw? bent gy ook van sin gewoorden om van verstand te veranderen?

Jacob Banningh, 't Is waar dat wy nu tot soo verre met malkanderen hebben gesproken: maar ik moet seggen / dat de Vrienden nogh geen reeden van overtuyginge aan my hebben gegeven / soo dat ik van verstand niet verandert ben.

Engel Arentsz. Ymand te overtuygen / dat is soo light niet te doen / men houdt in 't gemeen sijn opinie soo lang staande als men kan / maar sould gy soo verre niet verandert zijn / dat gy de rust van de gemeente soght?

Jacob Banningh, De Vrienden die moeten my niet beschuldigen van een opinie staande te houden / alsoo ik magh getuygen dat het my om loutere waarheyt te doen is / hebben de Vrienden dit nu na haar oordeel aan my gegeven / 't is my leed dat ik sulk niet sien kan / en de rust van de gemeente te socken / dat heb ik niet alleen altijd gedaan / maar ook geoordeeld dat mijn plicht is / ik heb op Paasdagh tot Durgerdam van de Verryseniste en van de Engelen gesprooken / ik meen dat ik daar soodanig van gehandelt heb / dat ik de Vrienden vergenoegt heb / gy kond 'er nader na vernemen: maar dit moet gy weeten / dat ik in die verschillende saaken niet verder kan gaan / als het met de waarheyd na mijn verstand kan bestaan / alzoo een yder het sijne bewust ofte verseekert moet zijn.

Harmanus Schijn, Het komt my wonder voor / dat gy spreekt van waarheyd / van verseekert te zijn en soo voort / daar gy niet eens weet Vriend / ofte gy waarheyd hebt / om dat gelijk gesept is / de mogelykheyd toegestaan zijnde / gy niet kond verseekert sijn / dat Godt geen geesten die wy Engelen noemen heeft voortgebraght / en daarom seg ik nogmaal wat voor seekeringe van uwe waarheyd is.

Jacob Banningh, 't Is wonder dat gy seght dat ik niet verseekert kan sijn van de waarheyt / wie sept dat / dat God geen Geesten die Engelen soude konnen zijn / heeft voortgebraght; ik segh dat ik het niet en weet / ofte God dat gedaan heeft / en dat ik daar van nergens verseekeringh vinde / en van die waarheyt ben ik verseekert / maar gy die seght van die waarheyt verseekert te zijn / dat sy sijn voortgebracht / moest sulks aangetoond hebben / ofte noch aantoonen: Maar is dit niet weeten van mijn soo schadelijk / dat het by geen Christen Leeraar en past / de vriende die kunnen my doen na haar welgevallen.

Engel Arentsz: Wel wy souden noch liefst tot geen harde Procedures willen voortgaan. Daar op wierde ik na buyten gecommandeert: en na een wijl vertoevens / quamen ook de Vlenaars buyten / na dat alvorens aan de Mannen was behandigt / de geschriften van de stemmen en de resolutie van de broederen / met versoek dat sy sulks gelief de in aght te slaan / hoe dat de Gemeenten verdraagen was; doen geraakte ik na een weynigh vertoeven by

haar alleen / en wierde van de vzient Engel Arensz. aan gesprooken aldus: Wel vzient het is mp van herte leedt / dat de onlusten soo hoogh gekoomen zijn / wp wenschte wel dat gp uw daar in wat voorsightiger gedzaagen hadde / en de gemoederen soo niet verwydert waren.

Jacob Banningh. Ja wel vzienden / de onlusten sijn mp ook van herten leedt / en ik moet mp bedzoeven / als ik gedenk / hoe dat over soo een saak / de onluste soo hoogh konnen rijsen / maar dat gp seght / van voorsightiger mp daar in gedzagen te hebben / ik bidt u / wie soude hem versightiger konnen dzagen / doen ik sagh dat de onlusten over mpn verstandt toe nam / onder sommige; heb ik gesepdt / vzienden wel ben ik de oorsaak van de oneenigheeden / wel sie maar een middel upt te vinden / waar door dat gp de rust mooght houden.

Engel Arentsz. Maar volgens het seggen van de Oude / sepde Nasenianus, indien ik die geen ben die het onweder verwekt / soo sedt mp over boozt.

Jacob Banningh, dat heb ik meede al gedaan / want doen ik sagh dat sp over de stemmen twistende waaren / heb ik gesepdt / vzienden twist daar niet over / vzaagh / de menschen terwyl dat zp nogh leeven / hoe dat sp het verstaan / ofte beleg een nieuwe stemmingh / ofte pzetendeert gp reght op mp te hebben / soo sedt mp maar van mijn dienst af / maar dat gp meent dat ik upt mp self zal upt schepden / en zal / noghte en kan ik niet doen / alsoo ik in mijn dienst getrouw moet zijn.

Louweris Jansz. Louwen, Wel vzient Banningh gp hebt daar soo nu en dan al vzp wat reeden van ongenoegen gegeven / gp moet uw selven niet al te seer reghtveerdigen / de vzienden die klaagen soo dapper doe gp over Jacobus 1: 13: 14. pzeekte / en van de oorsaak van des menschen sonde handelde / gp moet ook wat op u selven sien.

Engel Arentsz. Ja daar van seggen sp / dat gp seer assurant en met een groote ophef van woozden sepde / dat indien dat de Duyvel handt in onse versoekinge hadden / en den mensch aan pozden tot het quade: Dat dan hier sulken Duyvel gemelt moste zijn / om dat hier van de versoekinge / en wie oorsaak daar van was / gehandelt wierde: En om dat hier de Duyvel niet in vermeldelt wozde / gp daarom ook haar booz sulke bullebakke niet konde waar schouwen / maar haar wees op haar eygen begeerlikheden.

Jacob Banningh, 'T is waar dat ik over die woozden gesprooken heb: en getoont / dat de oorsaak van onse sonde sijn onse eygen begeerlikheden / en dat ik booz mp de Duyvel, daar in niet erkende / en haar daarom booz den Duyvel, als een slaap kussen / tot verschooning van haar sonden / niet konde waar schouwen: Maar haar versoght te letten op haar eygen begeerlikheeden: Soo dat ik niet sien konde / dat ik qualik gesprooken hadde / om dat ik niet anders dan de dupdelikke woozden van de Apostel hadde verhandelt / en die melden ook van geen versoeking des Duyvels / maar aan ons eygen begeerlikheeden wozd de schult gegeven / en daarom ik oordeelde / dat indien dat het soo waare dat dan sulks hier behoozde aan geweesen te zijn / alsoo hier ge-

gehandeldt wierde / wie oorsaak / en wie niet / van des mensche versockinge was: Indien dat ik dies tijts dan qualik gesproken heb / dat ik niet sien kan / ofte den Apostel moet ook qualik gesproken hebben / soo kan ik het niet helpen; ofte sy al seggen dat ik haar ontrust / laat eens getoont worden / dat ik haar buyten de waarheyt ontruste / het kan wel zijn dat ik my op die tijdt (na sommigen haar oordeel) wat te hart heb uyt gedruckt: ik ben daar over ook de daar aan volgende Sondagh van de dryent Moerejaan aangesprooken / die ik ook de Predicatie daar het verschil over was heb voor geleesen / die my tot versightigheydt vermaande dat ik aan nam om te doen / en soo meende ik dat het beslecht was / en ik moght wel seggen / dat ik my op diergelike wijse noyt meer soo hebbe ingelaten alleen om der swakken willen / ik weet wel dat sy nogh over andere Predicatien het meede dapper quaadt hebben: Maar sie eens met wat voor een Fondament / want ik en schroom niet alleen / de selve text / maar ook de selve reedenen / op andere plaatsen te Prediken / daar ik geen ongenoegen / maar genoegen over de selve hoore.

Harmanus Schijn, Ja wel dryent gelijk als ik my vertoont heb / soo moet ik nogh seggen / dat indien dat ik soo een Predicatie van u hoorde doen / als gy ons voor een gedeelte voor geleesen hebt / dat de selve my niet soude konnen vernoegen.

Jacob Banning, Dat kan wel sijn dat sulks by u soo is / maar het is nogtans soo / gelijk ik gesept heb / dat ik daar geen ongenoegen / maar genoegen heb over gehoort: en ik kan nog niet sien dat ik daar qualik aan gedaan heb / ten sy dat het my getoont werde.

Harmanus Schijn, Gy hebt immers niemendal voordeel / en vrught uyt u doen te verwaghten / want de menschen dat wijs te maken / dat daar geen Duyvelen zijn / en dat die geen werkingh op de menschen hebben / dat kont gy wel sien / dat verlooren arbeyt zal syn / en waarom dan die dingen niet verswegen op de stoel / ende u anders gedragen.

Jacob Banningh, Dat kan wel zijn / dat dit by sommigen swaar sal vallen te verstaan / ik kan meede wel sien terwijl dat myn verstant veele teegen is / dat het om daar veel meede te voorderen; niet helpen sal / om daar breedt van op de stoel te handelen / uyt oorsaak dat men daar alleen Preekt / en geen bryheyt van teegen spraak en leyt / gelijk als ik hoe langer hoe meer in alle verschillende sake koom aan te merken / dat daarom / ontrent verschillende saaken te verhandelen / veel meer te winnen is / in particuliere samen sprake / daarom heb ik ook de saaken soo veel opstoel verswegen / als ik met een goet gemoet konde.

Harmanus Schijn, Gy hebt immers in al nwe gedragh daar na gedragen / om op de Predikstoel het nieuw geboelen voor te staan / ja selver in het Vader ons / daar gy niet alleen teegen de alle gemeene gewoonte aan / maar ook teegen de beede selve hebt gebreeden / maar verlost ons van het boosen, daar nogtans door een besonder Artikel in 't Grieks werd uyt gedruckt ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, maar verlost ons van den boosen, en dit is het doen van Harmanus Bouman,

en sijn aanhangh / om de Duyvel uyt dese beede te weeren / en daarom wert dat van u ook verandert.

Jacob Banningh, 't Is waar dat ik die beede / een geruymen tijt herwaarts sodanigh heb gebruykt / maar als ik daar over aangesproken wierde / heb ik ook reeden van mijn doen trachten te geven / eerst dat ik oordeelde dat het woort van het, veel meer strekte tot het ooge merk van de beede: Om dat men begeerde van alle quaden verlost te zijn / en te meer / na de maal dat men daar sijnde in de openbaare Godtsdienst / in het welke dat soo veelderlye versoekinge waren / dat het dan best paste / dat den een voor den ander / en den Leeraar voor alle quam te seggen / maar verlost ons van het boosen, dogh op dat niet souden moogen blijken / dat dit mijn eygen uytvindinge was / soo toonde ik haar / dat het woordt daar wy den voor leesen ook het wierde overgeset / ja dat selfs de Uytleggers in deese beede de woorden het, ofte den onderschillig gebruykten / en dat sy daarom / om dat sy wel wisten dat ik de Duyvel daar niet in kende / soo behoorden sy sulks in my verdragen te hebben / om dat het haar meenigh niet weg nam / dogh als ik sagh dat dit niet konde verdraagen worde / heb ik my na haar wil geschikt / en gebeden / maar verlost ons van den boosen.

Engel Arentsz, Maar vrient: genoomen men gaf uw in alles eens gelyk (dat wy niet en doen) wat voordeel steekt doch in u verstant / ofte wat verliesen wy met het onse.

Louweris Jansz. Louwen, Ja dat is het geen dat wy eens moeten verhandelen / want vrient / my dunkt dat de liefde tot u gemeenten soo veel behoorde te vermoogen / dat gy wel siet dat het dus niet gaan kan / dat gy u ten genoegen van haar droegh / sou dat niet beter zijn.

Engel Arentsz. 't Zijn immers geen stukken van saligheyt denk ik / dat is wil ik seggen / dat het dien / die het so niet quam te verstaan / daar door uyt de saligheydt geslooten is / so swaar denck ik niet dat het by u weeght.

Jacob Banningh. Neemt eens dat de saak soo gewichtigh niet is / dat daar aan weerkante de saligheyt aanhanght / soo is dit nochtans seeker / dat alle waarheeden die men verstaat waarheeden te zijn / van niemandt die getrouw wil zijn / moeten noch moogen versaakt worden / en wat belanght het gewicht van dit verschil / daar van kan ik dit seggen / dat ik niet kan begrypen / dat wanneer als het gevoelen van des Duyvels wonderwerken kracht en vermoogen doorgaat / en niet teegen gesprooken wort / ofte het strekt tot verkleenigh van de Goddelyke Majestept / en tot verdreckingh van de Eere Godts / om dat men aan het Schepsel toe schrypt / dat geen dat Godt eygen is / ja ik kan niet sien hoe door de miraculen kan beweesen worden / dat de Bybel Godts woord is / so de Duyvel ook miraculen doen kan / en is ons sulks dan niet noodsaaklyk te weeten?

Harmanus Schijn, Wat Duyvels groote wonder werken? Wie sept dat de Duyvel wonderen kan doen / buyten en behalven Godt: en sie vrient hier houdt het u / en dat heeft van der Waye, al over lange aan Bekker getoont / maar wy aghten het seggen van de onkundigen niet: want ofte gy

meent

meent / dat wy seggen dat de Duyvel wonderen doet buyten Godt/dat sy bezre / maar wy seggen dat de Duyvel afhankelijk van Godt werkt: en dat op die manier / als alle Godts Schepselen werken / ja als de goddeloosen werken / en wie sal daar den Almachtigen een perk in stellen? is het een/soo wel hem niet gebillikt als het ander? en daarom / dat geen dat Godt door de godtloosen laat doen / dat laat hy ook door de duyvel doen.

Jakob Banningh, 't Is wonder / Godt die werkt door de godloosen/ ergo / ook door de duyvel / maar doch hoe werkt Godt door de godtloosen/ ofte door andere schepselen / indien dat het door toelatinge geschiet / dan moet immers eerst voor onderstelt worden / dat het schepsel het vermoogen heeft / want soo dat niet is / maar dat door het schepsel grooter dingen werden uytgewroght / dan het volgens de krachten sijner aard kan doen / soo en werkt dat schepsel immers door toelatinge niet / maar door een krachtdaadige werkinge van den Schepper / en dan is het niet het werk van dat schepsel / maar van den Schepper/en so kan God niet door de duyvel werken/ want dan doet den duyvel niemendal / maar Godt doet het werk / dat de duyvel niet kan doen / en hoe kan my dan geleert worden den duyvel te wederstaan / daar ik onderusschen Godt soude wederstaan / en soo soude Godt in dat geen dat hy door de duyvel doet / en dat hy als Godt op sigh self doet / tegen malkanderen strven: Maar heeft de duyvel dat vermoogen / en dat hy kan werken als het Godt niet verbiedt / waarom is dan dat schepsel / de duyvel geen Godt / wanneer als hy in onse gedachten / ons het quaade weet in te stozten / en duysend wonderen/ door het niet beletten te doen / die boven de kraghten der nature gaan / dat alleen een onafschepelyke eygenschap van den Schepper is / en hoe is het moogelijk / dat Jehova, dese sijne eere soo aan een ander soude geven.

Harmanus Schijn, 't Is wonder dat gy niet kont begrypen / dat Godt door de duyvel werkt / gelijk hy door de godtloosen werkt/ gebruykte/ hy eertyts niet een Pharo / een Nebukadtnetzar, een Nero, als roeden van syn toorn / en daarom stel meede dat de Duyvel soo afhankelik van God werkt / als de Goddeloosen werken / en houde alsoo de rust van de gemeentens.

Jakob Banningh, soo langh als ik daar sulke swaarigheden in binde / gelijk ik aanstonts getoont heb / dat daar zijn / so en kan ik niet lecren dat de duyvel afhankelijk van God so kan werken / dat hy miraculen kan doen / aangesien daar mede Godts Woord bevestigt is. En dan soude ik de sekerheyt desselfs daar door los maken / en dewijl ik sulk vermogen in de goddeloosen niet kan vinden / om miraculen te konnen doen / so komt niet te pas den duyvel daar by te vergelyken / ook is 't vreemt dat men soo een duyvel by de goddeloosen wil vergelyken / daar nog eerst beweesen moet worden datter so een duyvel is / en dat God het geen tot sijn eygen weesen behoort eenig schepsel kan mede deelen / eer sulk seggen van als God het hem toelaat te pas komt. Wat belangt de rust te bewaren / die kan ik niet buyten de waarheyt bewaren / en daar in heb ik deselve altijd gesocht te mainteneren.

Louweris Janſz. Louwen, Maar vriend Banningh, die ſaaken die ſijn gepaſſeert / maar ſoud gy uw in het toekomende niet wel wat voorſichtiger konnen draagen / men is met de ophef van de dingen in 't gemeen wat furieus / gy vind al wat meer ſtrompeling / als gy wel doght / dat gy doen ſoudt / gy hebt lichtelijk gemeent / dat het wat gemakkelyker ſoude ſchieten.

Jakob Banningh, Wel Vrienden / het kan wel zijn dat ik na ſommige haar oordeel wat ſterk gevvert hebt (maar ſulks is my niet bekent) 't is waar / dat het gepaſſeert is: maar wat dat het toekomende belangt / daar van kan ik dit ſeggen / dat ik wel ſoo veel tot de ruſt wil toebrengen dan ik kan / ik wil wel aanneemen de queſtie mis te gaan / ſoo veel dat de waarheyt daar door niet benaadeelt word / want een gemoet dat getrouw wil zijn / kan niet meerder doen: maar dat ik ſoude moeten aanneemen / de gemeente in alles te vergenoegen / dat kan ik niet doen / alſoo dat een ſaak is / die niet van my maar van haar af hangt / want sy ſoude lichtelijk niet te vreede zijn voor dat ik het tegendeel quam te leeren.

Daar op wierde van Harmen Reyntjes en Harmanus Schijn geſeid / dat het ſoo niet konde goet komen / alſoo de gemeenten dan wederom in de ſelve ſwarigheeden ſoude zijn / daar sy nu in was.

Engel Arentſz. Ik hadde meede gedaght / dat wy de ſaak ſoude by gelept hebben / maar ik kan meede niet ſien / dat het op deeſe manier kan geſchieden / ſoo langh als de Vriend ſoo van verſtand blijft.

Jakob Banningh, Van verſtand en verander ik nogh niet / en daarom oordeel ik datter maar twee weegen zijn / om de ſaak ten eynde te brengen / de onderlinge verdraagſaamheyt / en ſoo die niet kan geplaatſt worden / dat dan met my gehandelt worde / als met een quaad doender.

Engel Arentſz. Ja wel op het laatſte zal het ſoo doende moeten aankoomen.

Jakob Banningh, Als het de vrienden ſoo verſtaan / sy hebben maar te werk te gaan / en ontſien myn perſoon niet.

Engel Arentſz. Maar dat wy / om dat de tijd ſoo kort is / over het tegenwoordige hier na eens met malkanderen in onderhandelingh traaden / en beſoeke hoe verre dat wy dan malkander konde brengen.

Jacob Banningh, als het de vrienden belieft / ik ben daar toe genegen / alſoo ik gaarne na goede onderrichtinge wil hooren.

Engel Arentſz. Maar dat gy u dan tot de gemeente keerde / en tegen haar ſeide / dat gy voor een tijd ſoudt ſtil ſtaan in uw dienſt / en dat wy met malkanderen ſullen handelen.

Jacob Banningh, Wel vrienden / als gy met my wilt handelen: en dat gy oordeelt / dat ik ondertuſſchen moet ſtil ſtaan in myn dienſt / wel ſoo gebied my dan dat ik moet ſtil ſtaan / en ſegh gy teegen de gemeente / dat gy 't ſoo verſtaat / want ik verſtaa het ſoo niet.

Louweris Janſz. Louwen, wel wat ſwaarigheyd ſteekt daar voor uw in? dat gy uw voor een tijd ſtil houd in uw dienſt.

Jacob Banningh, Wel wat ſwarigheyd ſteekt daar voor u l. in / dat gy

de

de gemeenten sulks seiss voorsteld / nademaal gy oordeelt dat het best is / dat ik so lange niet prediken magh / en ik meen dat so lange als gy my van eenige dwalingen door Redenen niet overtuygt / of klaar aangetoont hebt / dat het te voegh is / om het prediken te laten: want ik kan seggen dat 'er al groote swaarigheden zijn / waarom dat ik het niet kan doen / om dat ik wel weet dat een Leeraar hem selver als hy hem bequaam vind om te leeren / niet mag absenteeren van sijn dienst. Maar daar in moet hy (indien hy getrouw wil zijn) so langh continueeren / als hy kan.

Louweris Jansz. Louwen, Dan wilt gy dt Gemeente jupst tot soo harde Proceduuren bergen / ik moet daar over verwondert staan.

Harmanus Schijn, Ik weet meede niet om wat redenen in de gantsche weereld / dat gy haar en ons / soo tot het uyterste komt te bergen / daarom myn vriend bedenkt uw dogh wel: ik segh bedenkt uw dogh wel met een goet bedaart gemoet / tot wat voor een saak dat gy ons / en uwe gemeente vergt; en neemt togh selver tijd van uytstel / eer dat wy tot soo harde proceduuren voortvaren.

Jacob Banningh, Ik heb my al over lang bedagt / wanneer als ik in soodanige gelegenthept was als ik nu ben / hoedanig ik my te gedragen hadde / tijd van uytstel neem ik niet / alsoo ik my selve niet meen in slaap te helpen / en dat gy seght / dat ik uw en de gemeente tot het uyterste bergh / dat doe ik niet / want soo gy het maakt sal de gemeente vergenoegt zijn; is het na uw oordeel te hart / wel versaght het dan wat / en soo niet / ik meen het selve te verdragen.

Louweris Jansz. Louwen, Maar vrient / doet gy het niet om uw selver te behouden? denkende / sy sullen tot soo harde proceduuren niet voortvaren.

Jakob Banningh, Gy en hebt myn persoon niet te ontsien noch te schroomen / als gy het soo verstaat / hebt gy maar voort te gaan.

Louweris Jansz. Louwen, Dan hoor ik wel / wilt gy nogh lyden als een Martelaar?

Harmanus Schijn, Ik moet my waarlijk verwonderen / hoe dat dit werk soo hart van uw gedreeven word / bedenk (segh ik nochmaal) uw wel / wat het in heeft myn vriend / eer dat wy daar in voortgaan.

Jakob Banningh, Die vrienden hebben daar van myne gedaghten gehoort: ik segh noghmaal / dat indien ik na uw oordeel / als ik in dit myn verstant blyvende / geen leeraar magh zijn / soo hebt gy / om dat ik in uwe maght ben / daar in na u welgevallen te doen.

Engel Arentsz. Ja wel / als gy soodanig blijft / en selver geen tijd van stil staan wilt neemen / soo hebben wy maar / met het goet vinden van de gemeenten na ons oordeel te werk te gaan.

Jakob Banningh, Anders niet vrienden / en dat verwaght de gemeenten van uw / en daar op vertrok ik van haar / belast zijnde dat de dienaaren by haar souden komen.

Dat is nu waarde Leeser, het geen datter is voorgevallen / soo veel de

Disputatien belangt/en de reeden waar meede sy my sogte van mijn verstant of te trekken: hoe gelukkig / ofte ongelukkig: en ofte ik my wel ofte qualijk daar in gedraagen heb/kont gy oordeelen: en ofte ik verdiende van mijn dienst afgeset te worden: om dat ik niet konde vinden in Godts H. Woort, dat hy Engelen, enkel geesten geschaapen heeft / buyten 't geslagt van de menschen/ maar wel dat hy Engelen dat is Booden, tot sijnen dienst gebruykt: dat ik niet konde vinden / dat Godt ons in sijn H. Woort te kennen geeft / datter soodanige boven gemelde Engelen, enkel geesten gevallen sijn / die duyvelen soude geworden zijn.

Maar wel dat Godts Woord van afgevallen Engelen spreekt: en ook van *Satan*, *Lasteraar*, sonder te bepaalen / dat het op afgevallen Engelen, enkel geesten / soo my voorkomt siet; een saak als daar is de schepping der Engelen, de afval van dien tot duyvelen, die niet te vinden is in de H. Schrifture: en dat ik noch niet ontken / dat het soo niet soude konnen zijn / maar begeer dat sy sulks sullen aanwysen: want dat is ons verschil/en daar door verdiende ik so sy meenden / soo getaxeert te worden / als nu sal blyken.

Als dan de Dienaaren een wijl by de Mannen geweest waaren / soo koomen sy al te zaamen tot de Gemeenten / en Engel Arentsz. die voerden het woort / om my van mijn dienst te depoteeren / tot de gemeenten / 't welk hy uytdrukte met deese woorden.

„ Waarde Broederen, wy sijn hier versogt van de Dienaren, om de saak
„ tussen Jakob Pietersz. Banningh en U L. te beslechten / maar wy hebben
„ daar van het gewenste affekt / aan de eene zyde van de vrient Banningh,
„ tot ons groodt leedt weesen niet bekoomen/alsoo wy hem van syn saake nog
„ niet hebben overtuygt. Hoe wel daar toe alle vlyt hebben aangelegt / soo
„ veel / als de korthept van de tyd toelaat / al hoe wel is waar / de tyt daar toe
„ is kort genoegh geweest / eendeels veroorsaakt / dat de vriende van Amster-
„ dam / door de verhindering vant weer soo laat zyn gekoomen / en om dat
„ de selve weederom moeten vertrekken / en daarom wel meerder tyt soude
„ verepscht hebben / om de saak van stuk tot stuk te verhandelen: dog wy
„ hebben egter soo veel verhandelt / dat wy in syne gronden / al merkelike
„ swaarigheeden hebben gevonden / ja meerder als wy tot ons leedt weesen /
„ wel daghten de vrienden die daar teegen woordig zyn geweest / hebben de
„ reedenen aan gehoort / en konnen daar weederzyds van oordeelen / maar
„ wat ons belangt soo veel wy hebben konnen merken / 't zyn gronden waar
„ door niet alleen / de eenvoudige waarheyt der H. Schriftuur maar ook dat
„ geen dat Heydenen, Jooden, Christenen, ten allen tyden gelooft hebben / ge-
„ krenkt wort: dewelke ook de werkinge van Godts Geest wegh neemt / en
„ veele ongebondentheeden, en goddeloosheyt, des leevens na hem sleept /
„ en daarom by een Christen Leeraar niet en passen: soo dat wy souden oor-
„ deelen dat het veyligst was / dat de vrient Banningh, voor een tyt in sijn
„ dienst stil stont / ter tyt en wylle dat hy de gemeente/meerder genoegen kan
„ geven: maar alsoo wy geen reghters over uw zyn / en de gemeenten daar
„ over haar reght heeft / dewyl wy uw niet konnen reghten: soo soude wy

„ ver-

„ verſoeken / dat die geen / die met ons het ſelve alſoo verſtaat ſulks met ſtil
„ ſwygen / gelieve te conſenteeren / ofte anders hem te openbaare alſo ſtil
„ ſwygen / voor Conſenteere ſal gehouden worden.

Dit was myn vonnis Leeſer / de broederen die en ſeide daar geen ja op / want ſoo veel gelegenthepd wierden haar niet gegeven / en dat was om datſe ook geen neen ſeggen ſoude / maar hier geſchieden 't even gelyk Homma heeres en de zyne wel eer hadden gedaan / in 't aſſetten van haar mede Leeraar / Harmen Reyntjes, hoewel die luyden haare broederen veel meer gelegenthepd gaven / om haar belangen daar tegen in te brengen / als hier in myn ſaak geſchiet is. Hier ageert deeſen Harmen Reyntjes nu mede / als waare hy met ſynen een ſpreekende Regter geweeſt; dewyl hy onfeylbaar ſeggen konde / dat ik doolden maar hoe gevoelig hy was / en hoe hy geklaagt heeft over 't ongelyk dat men hem aan deede / als hy op een veel Redelyker wyſe gehandelt wiert gelyk hy my heeft helpen handelen / dat kan in ſyne verantwoordinge geſien worden: ſulken doen te weeten / dat men de zaaken / met het ſtil ſwygen der Broederen paſſeert / dat ſyn al van de ſlimſte ſtreeken die bedagt konnen worden / om het eenvoudige volk / tot een blinde toeſtemming van haar wil te krygen / want wie weet niet / hoe dat het ordinaar in ſoodanige gelegentheeden gaat: daar niet alleen haar veelen niet en durven openbaare / maar ook niet teegen het oordeel van ſulke wyſe mannen aan willen / te meer was dit hier geplaatſt / daar bezre het meerendeel van de Gemeente / haar met hantteekeninge hadde verbonden / om op het oordeel van die Mannen aan te gaan: 't is waar dat in het beſlupt wert uytgedzukt / als of het op een nieuw oordeel van de gemeente was: maar dat merk ik alleen aan / als een ſtreek, om de Gemeente in de ſchuld te ſtellen / als ofte zy geen / maar de gemeente Reghters waaren: daar ſy alleen tegen myn dank Reghters over my ſyn geweeſt / niet de Gemeente: want alſer een broeder ofte twee haar openbaarde / die tegen dit beſlupt wat ſeide / ſo was het aanſtonts tegen haar / dat zy haar oordeel quyt waaren / en datſe het aan die mannen verbleeven hadden / die nu de ſaake ſoodanigh gevonden hadde / daarſe me te vrede moſte zyn / ſie gy dan niet Leeſer / hoe ſlim dat deeſe ſtreek is geweeſt van deeſe Menſte Leeraaren / de mannen ſeggen dat ſy geen Regters over my konnen zyn / maar dat de gemeente daar over haar regt heeft / de gemeente onderuſſen hadden haar tot haar Rechters verkooren / en die geen die tegen het beſlupt oppoſeerden / en wierde noch / om dat zy het daar aan verbleeven hadde / na de uytſpraak en het oordeel van deeſe mannen heen geweeſen / dit toonde ik op die tyd de vrinden aan / dat het ſo gaan ſoude / als meede dat deeſe mannen door haar beſlupt in myn ſaaken aan de gemeenten geen meer ligt hadden gegeven / als de broederen daar in te vooren hadden / ſoo datſe in opſichte van de ruſt in de gemeenten niets hadden uytgeregt / want ofte ik de gemeente konden ſtichte / ofte niet ſtichte / en ofte ik in dit verſtant zynde / haar kon vergenoegen / dat was voor heen al in diſpuyt geweeſt / en dat bleef het nog / en dat de meeſte geſeit hadde van ja / en dat daarom haar oordeel wat genoegen ofte ongenoegen is / niemendal weert was; dog nu was't ſo

verre gekomen / dat de gemeente over my geen recht hadde / om dat het regt aan die mannen was opgedragen / maar ik magh wel seggen met Harmen Reyntjes, als ik sagh dat het te doen was ommer my uyt te huyken, en de andere die daar in te hupken / soo sweegh ik, en soo schepde wy van malkanderen.

De tijd die daar nu wierde aanbesteed / om my op deese en geene wijse van verstand te doen veranderen / en dit vilepnigh beslupt upt te spreeken was / wel twee maar geen drie uuren / wat dunkt uw / is het geen groote geleertheyt / sijn deese weerloose Leeraaren niet veerdigh in het oordeelen / datse een Leeraar / als Harmen Reintjes seide / om een ditje, om een datje, altoos om geen stukken van de Saligheyt, van sijn dienst assetten / tot bedroevinge van soo veel Broederen, en daar volgens de uptspraak / de tijd nogh veel te kort is geweest / om de saak van stuk tot stuk te verhandelen: wel hoe konden sy dan weeten / dat sy my niet soude bekeert hebben / was het niet billik geweest / dat sy daar toe de tijd hadde afgewaght / wat reghter isser soo sot die niet alle stukken / die partyen konnen by brengen / sal afwaghten; 't Is waar / sy hebben so veel onderssoght, dat sy hebben konnen merken, dat mijn verstant tegen Jooden, Heydenen, en veele Christenen aangaat, daar heb ik niet teegen / alsoo dat geen dat Heydens, Joods, ofte Kristens, by gelovigheden zijn / met reght magh en moet verworpen worden / maar dat het teegen de H. Schrifture soude aangaan / en dat Godt daar door sijn werkinge soude verliesen / soo langh dat niet getoont is / gelijk als het niet getoond is / noch sal getoond worden / soo segh ik dat het maar lasteren is / welke dingen dat by geen Christen Leeraar passe, en hoe dit / daar sy my meede beschuldigen / veel eer upt haar gevoelen soude volgen / indienmen upt een anders gevoelen gevolgen mag trekken / dat hebbe ik ten genoegen niet alleen van my / maar ook van andere in de disputatie / hier voor van de werkingen der Geesten getoont / en soo soude ook op haar moete nederdalen / de goddeloosheyt en ongebondenheyt des leevens, die sy seggen dat upt mijn gevoelen komt te volgen / maar ik verseekere my / dat sy dese lasteringe upt mijn gronden niet sullen konnen toonen / derhalven merk dit maar aan als duple lasteringen / die maar sijn voortgebraght / om my voor de gemeenten te lasteren.

Dogh ik meen / als gy de uptspraak ofte het vonnis ingesien hebt met aandaght / dat de ongerymtheyd van sulk doen / u niet onbekent kan sijn: en ofte iemant meende / dat dit soo niet geschiet waare / en deese mannen daar toe te wijs / en voorsigtig waaren / die kan ik mijn seggen nader bevestigen: om dan te weeten ofte ik in't voorverhaalde mogte gemist hebben / soo schreef ik op den 9 April / haar beslupt van woort tot woort / soo als het hier voor staat aan de vriend Engel Arentsz., en versocht dat hy in de tijd van twaalf dagen gelieft den te antwoorden / ofte ik ook in de woorde ofte in de kraght van haar gegeven vonnis miste / en soo ja / dat hy dan my soude gelieven te onderreghten / en soo hy dat niet en deede / dat het dan voor my overtuchelijk bleef / dat ik de saake wel begrepen hadde: de kraght seide ik daar in te bestaan / dat ik nogh in andere gemeentens moghte leeren / daar ik versoght wierde /

wierde /. ja in onse gemeente als het de meerderheyt soo verstonde / hoe dat het tegen het mindere soude mogen aangaan: daar op kreeg ik dan den 20 dato dit volgende tot antwoort.

JACOB PIETERSZ. BANNINGH.

Eersame discreete Vrient, en waarde Meedebroeder in den Heere, Zaligheyt.

UWe aangename van den 9 deeser wel ontfangen hebbende, soo dient deese daar op tot antwoort, dat ik aangaande UE. ontwerp, raakende onse vast stellingh op den 2 April laast leeden, uyt de naam van de dienaarschap, onser gemeentens tot Jisp en Wormer, in het goet keuren, van de andere ontboden buyten Mannen, aan de broederschap, doenmaals present, en tegenwoordigh gedaan, nog neen, nogh ja durf seggen, niet om dat ons de kragt ofte de natuur der selver niet bekend soude zyn, dewyl dat het Contrarie seeker is, maar om dat het geen parteculiere saak is, die my alleen aangaat, en by gevolg daar in soude mogen doen, na dat ons allen soude konnen behagen, maar iets dat veel meer andere neffens ons aangaat: welke ons noyt last en gaven, om van deese gemeenelike saaken, op Autoriteyt van ons geheugen, alleen aan andere die dat maar gevallen moghte, Coppie te geven, ofte eens anders pretense Coppie, dat soo verre het selfde soude moogen zyn te approbeeren, en onderschryvense, wensche daarom van herten, dat UE het gans gaarn in 't goede sult neemen, dat wy niet derven doen, 't geen tegenwoordigh volgens reeden, en behoorlik respekt tot eens anders oordeel, en goet vinden niet soo wel geschieden kan. ook dunkt my, dat het voorstel doenmaals aan de gemeente gedaan, wel soo klaar en duydelik is gedaan dat self de minste ervaarne de sin daar van kan begrypen, en des aangaande, in het alderminste niet behoefde te twyffelen: en daarom die reght vreedtsaam, en voortaan tot alle stilheyt geneegen sijn: hoe kan die een Copie van soo klare saak begeeren: te meer nogh nademaal sulk teegen de usantie van alderleye kristelike Kerke, niet weynigh soude aanlopen, aan gesien dat het myns wetens, nergens gebruykelyk is, van soodanige verhandelinge Coppie te geven: maar in dien dat UE. eghter geneegen mogbt zyn, onder hoop van beeter genoegen te geven, om met de gemelde buyten vrinden van alles nader en breeder te spreeken, ik die ganschgeen voorneemen heb, om een gemeene saak partekulier te maken, sal neffens de andere vrienden altoos geneegen syn by te brengen, wat tot dienst der waarheyt en voortsettinge van vreede, ende eendraght soude dienen, en strekken kunnen, en blyve op dat fondament, in alle toe geneegentheyt

UE. D. W. Vrient, en Broeder,

ENGEL ARENTSZ. van DORREGEEST.

Rypen den 19. April 1698.

Daar

Daar Leeser / heb ik mijn beschept wegh / wat dunkt uw / heeft de man niet wel schoone woorden uptgevonden / om my het naaste land op te setten: en hem selve vry te preecken en ongeboegt tot antwoort te houden / en soo moght ik ook wel verwacht hebben / dat het soo soude gegaan hebben / wanneer als ik selver tijd van uptstel genoomen hadde voor de gemeente / want dat is haar doen: wanneer alsse iemant vexre genoeg hebben / hem door listige omleydinge voort af te snyden.

Maar ter saake van de Brief / hy sept dan von een vastistellinge upt de naam van de dienaarschap / dat in het beslupt niet en blijkt / maar wilje weeten / hoe dat dit upt de naam van de dienaars is toegegaan / sy mannen hebben eerst haar gedaghten in die manier tegen de Dienaaren geopenbaart / als hy tegen de broederen daar na deeden: doen was het met de dienaaren / wel Mannen, versta gy het soo, wy dan ook: van het voorstel / hier voor gemelt / en van de kracht / daar durft hy, noch neen, noch ja op seggen: wat doet hy nu anders dan stilswygen: ik neem dan ook stilswygen voor consenteere, en daar heb ik reeden toe / want ik heb de vrient Engel Arentsz. voor een vroom Leeraar gehouden: die geneegen is de miswijsinge en de doolinge aan te wijsen / en de leugen te bestraffen: en dit begeerde ik van hem / en dit toont hy niet / moet het daarom niet volgen dat het een seekere waarhept is / doch soo ik daar in dwaalde (gelijk ik my verseekert houde dat ik niet en doe) soud ik daar door niet genoodtsaakt worden / myne gedaghte van sijne vroomhept te veranderen / wanneer als hy sulks niet aanweest: en om dat sulks niet geschied / soo beslupt ik / dat ik het wel onthouden en begreepen heb / dat u Leeser dan dient tot verseekeringe van de waarhept van dit mijn seggen.

't Is waar / de Vriend die houd hem ongeboeght / om dat het soo een gemeene saak is / om my een Copie en die het soude mogen begeeren te geven, ofte pretense Copie te approbeeren en onderschryven, om dat die hem nopt last en gave / om dat te doen hy gelaat hem ofte de geheele weerelt by hem om Copie sullen komen / wel dogh sou dat niet moeyelik zyn / om dat het alleen op geheuge steunt, daarom belast ik hem daar niet meede / nogh ook niet dat hy gehouden was myn Copie te approbeeren / ofte onderschryven: maar ofte het waarhept / ofte het loogen was / dat ik aan hem schreef: en wie dogh konde my beeter daar van onderreghten / dan hy die het self de uptgesprooken hadde: en was hy daar toe niet geboeght upt last van andere / om de waarhepd te getuygen / en de loogen aan te wysen / soo moeste hy sig selve daar toe boegen / en wagten niet tot dat hem sulks van anderen gelast wierde / aangesien het wel doen / ons van Godt eens voor al gelast is / en wanneer sulks ons van andere gelast moet worden / dat geest schyn: als of wy daar in nalaatig waren / den Leeser kan oordeelen hoe redelyk het was / dat die man my verseekering behoorden gegeven te hebben / ofte ik het wel na waarhept getroffen hadde of niet; de woorden ('t is waar) die wierde dupdelyk uptgesprooken / maar moght ik daarom geen nader onderoek daar van doen / is een yder die spreekt / geen uptlegger van sijn eygen woorden? en daarom / ofte ik al seide

de/het is soo uytgesprooken / en ik hadde daar in de toestemming van hem niet so konde den leeser daar niet gerust op sijn / en daarom was ik genoodsaakt / om my tot hem te keeren/ hoe wel de vrient / doe al scheen te merken / dat ik wat meerder in 't sin hadde / en lange so veel niet tot alle rust (ik magh seggen) verdoovingh van myn eer/en verdonkering van de waarheyt/als hy wel wenste geneegen te zijn/ maar ik wens daarom van herte, dat U E. alle het gans gaarn in 't goede sult opneemen, dat ik doe het geene / dat ik om reeden en om mynen Eerlyken wandel, so ik niet beeter weet te bewaaren, niet konde nalaaten / 't is waar hy toont hem seer geneegen / onder bedingh dat wanneer als de andere vrienden meede geneegen syn/ hy alles sal by brengen wat dat soude moogen strekken tot de rust en waarheyt, voor welke toegenegenthepd/ ik hem dankbaarhept schuldig ben / ik en wil niet seggen dat ik daar toe niet geneegen soude zijn: maar om dat ik niet te veel getalm soude hebben / om die hoofde by malkanderen te krygen / soo konnen zy indien dat zy myn geneegenthept willen voldoen / het op die voed doen als ik haar ben voorgegaan / konnen sy dan een naader waarheyt toonen / sy hebben hoop / dat sy niet alleen my maar ook andere die in dat selve verstant zyn / sullen te regt brengen.

Soo wanneer als ik den inhoudt van de vrient syn schrijven in sie / soo scheynt ofter wel een Consielium, Nationaal, van de waterlantse Menisten, dient aangelept te worden / om myn preetense te approbeeren en te onderschryven, maar wonder daar men nu soo beschroomt is te openbaaren / wat waarheyt ofte loogen is/daar was men voor heen niet beschroomt om/ op eygen autoritept en sonder last/ van andere een Leeraar die sy self getuygden dat vroom van leeven is/ om een niet weten, in 2 a 3 uuren van syn dienst af te setten die men eerst aangenomen heeft / dat daarin soude voortgaan want het is voorgevallen / op den 29. Augusto 1697. dat niet alleen onse gemeenten, voor haar gecommitteerde: maar Engel Arentsz. en Louweris Jansz. Louwen, hebben toegestaan dat ik in dit Jaar van 1698. voor Leeraar most erkent worden: wanneer als ik van de gecommitteerde die verkooren wierde / van de vergaderinge op de gedaghte dato gehouden op de Hoogh / om het algemeene best van de Predik dienst te versorgen: meede alsoo wel als andere Leeraars / na ouvergewoonten ben belast / met een algemeene beurt-reedel / om deese en geene gemeentens in 't Jaar 1698. met de Predicatie te versorgen: en nu komt men hier Aprll. 2. en beweert het Contrarie.

Gy moet niet denken Leeser, datter ten opsighte van myn verstant nu meerder swarigheden waaren/als doen/ dewyl dat ik daar in seedert niet / en ben verandert ende het selve was voor haar doe ook niet onbekent / want ik wierde daar over van twee Leeraren aangesprooken / die wel blyken gaven / dat sy myn gronden wisten / het gerugt van my was alom verspreyt / en daarom indien dat ik niet voor Leeraar mogt ageeren / soo was volgens het gebruyk/ van die vergaderingen haar plight geweest my eerst te ondersoeken maar sie eens / myn Collega gevraagt zynde (nademaal dat van Wormer en Jisp, pleegen Bisschoppen in geloof-saken te komen) of het nu nogh wel was gaf tot

antwoort van ja, maar waar dat soo grote veranderingen / van daan is gekoomen / weeten sy best die my geoordeelt hebben / ik magh het denken / dat wanneer als ik soo begeerig was geweest / om in de Predikdienst te blyven / als Harmen Reyntjes was / wanneer als sy hem van sijn dienst wouden assetten / dat ik daarom myn verstand en sinnen soude versaakt ofte herroepen hebben (als hy in 't voor val van Ruyt Dirkse deede) daar hadde lighte hoop geweest dat ik my nogh soude behouden hebben.

Maar de waarheyt en de eere Godts is my liever / dan die om iets dat in de weereld is te verlatē / hebbe ik het dan so vet niet en kan ik'er dan so luy en ledig niet opgaan (als eenige dat wel hebben / en doen / hoe wel ik noit iets voor mynen dienst hebbe genoten) daar is weynig aan geleegen / die goede God die altyt leeft / heeft my met myn huysgesin tot nog toe geen gebrek laten lyden / en ik hoope dat hy er my ook noyt toe sal laten komen / ik ben met weynig te vreeden en ik sal my met het loon van mynen arrebeyd so wel vergenoegen / als andere met dat van den offer. Dit is dan waarde Leeser het voornaamste gepasseerde en het syn de Redenen waarom die vier mannen my in mynen dienst hebbe doen stil staan / op myn leven en wandel weeten sy met waarheyt niet te seggen / maar 't is om dat ik met haar in 't verstand verschil hebbe / gelyk gy gesien hebt. Maar hoe dit doen met het schryven / van Engel Arentsz. over een komt kan een yder nasien / in syn Cristelike leere / Fol. 398 / en 402. in het antwoort / op de 9. en 11. vraagen / of men ook een Leeraar, die uyt onkunde in enige mindere dingen doolt, voor een onwettigh Leeraar moet houden, daar hy rontborstigh neen op antwoort / en met veele loffelike exempelen / van hem bevestigt wort. Hoe ik na sulk verstand van hem en sijne mede helpers gehandeld ben / kan en mag den onpartydigen Leeser nu oordeelen. Ik bidde dat Godt de dwalende wil te reght brengen en geeve dat wy over malkanderen niet en heersen: maar dat zijn Kerk in liefde magh groeyen, tot groot maakinge van zyn eer, en verbreekinge van zijn vyanden.

Vaar wel, dat wenst u,

JAKOB BANNINGH.

EYNDE.

P: S.

P: S. Alſo ik opheden met een Vriend in diſcours was, over het 24. en 25. Cap. in't Evangelium van Mattheus, en dewijl ik van gedagten ben, (gelyk gy Leeſer in myn verhaal hier voor geſien hebt) dat de Heere Jeſus aldaar eygentlyk ſpreekt van de verwoeſtinge van Jeruſalem, en niet van een oordeeldag die gehouden ſal worden na dit leven, dewelke (ſo ik meen) ons van de Apoſtelen daar na klaar en duydelyk is geleert, na datſe den H. Geeſt hadden ontfangen: ſoo verſogt die Vriend my, of ik hem mijn verſtand wel eens wilde voorſtellen, over 't gene de diſcipelen aan de Heere Jeſus vraagden, cap. 24: v. 3. *welk ſal het teeken ſijn van uwe toekomſte, ende van de voleyndinge der weereld.*

Ik antwoorde dat ik daar toe wel genegen was, dog onder verbeetering, en dewijl my in onſe onderhandelingen, die ik met de vier buytẽn mannen en onſe gemeenten gehad hebbe, dit noyt als een ſwaarigheyd was voorgehouden, ſo hebbe ik niet konnen nalaten, goetwilligen Leeſer U E. ook myne gedagten op die vraage mede te deelen.

Het is dan ſulks, dat ſo wanneer de Diſcipelen gaarne het teeken wilde weeten, waar aan ſy ſoude kennen, dat de Heere Jeſus haaſt komen ſoude, dat ſulks klaar te kennen geeft, dat ſy hem nog in een andere ſtaat verwachten als hy doe by haar was, ſy verwachten in die tijd, dat hy een Koning op aarden ſoude worden, gelyk dat klaar blykt uyt het verſoek aan hem gedaan door de moeder van de twee Soonen Zebedei, Matth 20: v. 20, 21. als mede uyt het geene die twee Diſcipelen onderling verhandelt hebben op den wegh na *Emmaus*, zie Lucas cap. 24: v. 21, 22. &c. alwaar dat die twee diſcipelen klaar te verſtaan gaaven, datſe hadden gehoopt dat hy Iſraël verloſſen ſoude; gelyk alle de Diſcipelen meende, en hem ook vraagden na dat hy uyt den dooden was opgeſtaan, of hy in die tyd het Koninkryk van Iſraël weder ſoude opreghten, Actorum cap. 1: v. 6. ſo waren zy dan van gedagten, dat ſy lieden nog aanſienelyke Perſoonen in't Joodſche Land ſouden worden, en ſeer waarſchijnlyk hebben zy de woorden van onſen Heere ſo na de letter verſtaan, dat *ſe ſouden ſitten op twaalf throonen oordeelende de twaalf geſlachten Iſraëls*, want zylieden twiſteden onder malkanderen, wie als dan van haar de meeſte ſoude zijn, en de heerlykſte throon ſoude beſitten, zie Mattheus 19: v. 28. vergeleken met Marc. cap. 10: v. 35--44. waar uyt dan myns bedunkens kan geoordeelt worden, dat zylieden (in ſulk verſtant ſijnde, als ſy de Heere Jeſus na een teeken van ſijne toekomſte vragen,) ook hebben verwaght, dat hy als dan die goddelooſe Joden, en het gewelt der Romeynen met een Goddelyke kragt ſoude uytroeyen. En maken dat alſo het Ryke ofte de Regeering van die *Eeuwe* een eynde neemen ſoude, want het griexe woord αἰῶνος dat hier *Weereld* is overgeſet, is Matth. cap. 13: v. 49. *Eeuwe* vertaalt, en ſoo ymand egter op het woord *Weereld* wilde ſtaan, hy ſal bevinden, datſe in die tijd het Joodſche land, of het land *Kaanaan*, Κόσμος, dat is de *Weereld*, genaamt hebben, zie Rom. cap. 4. v. 13. maar behalven dat ſoo ſtaat dat woord in Matth. cap. 24. v. 3. niet gelyk den Leeſer nu ſelfs naſien kan. Uyt welke Conſideratien my nog te klaarder

blykt dat onſen Heere Matth. Cap. 24. en 25. niet anders als van den oordeel dag der Joden namentlyk van de verwoeſtinge van 't Joodſche land ſpreekt.

Hoewel ik toeſtaa, en vaſt gelove dat de Goddelooſen na dit leven niet minder, maar ſwaarder ſtraffe ſullen leyden. Dog of het ſelve voor altyt lichaamelyk en plaatſelyk ſal geſchieden dat kan ik niet ſeggen, om dat ik daar toe in de H. Schriften geen plaats beſchreven vinde, wat dunkt u nu Vriend om dat ik niet ſien kan dat in Matth. Cap. 25. gehandeld word van 't laatſte oordeel, 't welk ik geloove dat na dit leeven ſeekerlyk door Chriſtus gehouden ſal worden.

Is dit een ſaake om my dus te mishandelen, en de onnoſele en kleyn verſtandige een indruk te geven, als of ik ontkende, datter *Booden* en *Laſteraars* ſyn; ja als of ik de opſtanding uyt den dooden ontkenden, 't welk nogtans anders is, gelyk ik nu getoont hebbe.

En dat de voorgemelde vier buytemannen Exclameerden, over de ongerymtheyd van myn gevoelen, wat was dat anders, als om onſe gemeenten tegen my op te hitſen, en deſelve van myn perſoon af te ſchrikken. Was het haar plight niet geweeſt, om in plaats van dat te doen, my door kragt van Reden en met ſagtmoedigheyd te regt te brengen, dewyl ik (ſo ſy meenen) doole, en ſulks niet geſchiedende ſo behoorden ſy myne bevattingen, ſo niet ten ergſten uytgeſchreeuwt, maar na den aard der liefde gedekt te hebben, volgens de leſſe van den H. Paulus 1 Corinth. Cap. 13. v. 7.

Wel ſeyde die Vriend, my dunkt dat ik klaar bevatten kan, dat uwe gloſſe ſeer wel magh paſſeeren, beeter als ik tot nog toe daar over gehoord hebbe; maar ik moet u nog iets vragen, Matt. 25: v. 31. ſegt de Heere Jeſus, *wanneer de zoone des menſchen komen ſal in heerlykheyd, en alle heylige Engelen met hem, Dan ſal hy ſitten op den troon ſyner heerlykheyd.* Wie meent gy dat ſyne Diſcipelen, door die H. Engelen hebben verſtaan, ik antwoorde ſulks niet te weeten, maar 't komt my ſo voor, dewyl het waarſchynlyk is, dat ſy gemeent hebben datſe elk op een troon ſouden ſitten, om Iſraël te oordeelen, datſe mooglyk gedagt ſullen hebben, dat zy lieden als dan die H. Engelen ſoude zyn, maar dewyl wy de ſaake van agteren inſien, ſo dunkt my onderverbeeteringh niet vreemt, dat de Heere Jeſus door die H. Engelen verſtaan heeft, alle de vermoorde Propheeten, die onſen Heere de Joden verwyt, dat zy vermoord hadden Matth. Cap. 23. v. 37. *Jeruſalem gy die de Propheeten doodet, en ſteenigt die tot u geſonden ſyn, &c.* Deeſe *Engelen* dat is *Booden*, hebben ook buyten twyffel wel voorſegt gehad, dat onſen Heere de Meſſias ſyn ſoude, en ſo wanneer als onſen Heere door die Goddelyke wonderen die geſchiet ſyn, doen hy in ſijn bitter leyden en ſterven was, en ook daar na. Inheerlykheyd voor de menſchen van alle ſchult des doods was vry geſproken, ſo heeft men ook bevonden dat die vermoorde Engelen of geſanten mede ſyn geregtveerdigt geworden, want doen bleek klaar datſe de waarheyd hadden geprophiteert, dit is ook nog klaarder getoont en beweeſen, door het geen de Apoſtelen naderhand hebben geleert.

Als ik dit die vriend ſo hadde voorgeſteld, gelyk ik nu hier gedaan hebbe, ſo ſeyde hy dat hy genoegen hadde, indien den goetwilligen Leeſer hier mede ook genoegen neemt 't ſal my in myne gedagten beveſtigen, maar indien niet, men magh my beeter leeren.

VALE.